

**DE LEVENSKIJK
VAN
EEN** martin paulissen
VRIJDENKER

DE VRIJE GEDACHTE

Martin Paulissen

DE LEVENSKIJK

van een

VRIJDENKER

De Vrije Gedachte

De 'Stichting Uitgeverij De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel boeken en brochures uit te geven, die beantwoorden aan de beginselen van de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte'.

Het vrijdenken behelst een atheïstisch humanistische levenshouding.

Daarbij staat vooral het atheïsme centraal.

Eerste druk, januari 1981

Druk: Cees en Corrie Storm

Copyright © 1981 by De Vrije Gedachte,

Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam.

INHOUD

Inleiding	blz 7
De psychologische behoefte aan godsdienst	10
De oorsprong van het godsgeloof	14
Kinderen	17
Jonge mensen	24
Jong en oud	31
Oudere mensen	35
Vrouw en man	39
Seksualiteit	44
Leven en dood	51
Vrijheid	56
Verantwoordelijkheid	59
Samen met anderen	63
De zin van het leven	66
De Vrije Gedachte en 'de droge revolutie'	68

125 JAAR VRIJE GEDACHTE

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, voorheen De Dageraad, bestaat in 1981 precies 125 jaar.

Om dit feit niet ongemerkt voorbij te laten gaan, zullen er twee jubileumgeschriften verschijnen.

Het eerste is een verzamelbundel 'Vrijdenken in Nederland', waarvoor vijf auteurs een bijdrage leverden: dr. A.L. Constandse, Jan Baars, Charles van Oostrom, Henk Visman en Martin Paulissen.

Het tweede is deze uitgave, waarin Martin Paulissen uiteenzet, hoe een vrijdenker het leven bekijkt.

Hij rekent af met het sprookje, dat een mens zonder godsdienst geen normen kent en niet in staat is te komen tot een positieve levens- en wereldbeschouwing.

Met genoemde twee jubileumuitgaven wil de 125 jaar oude Nederlandse vrijdenkersbeweging bewijzen, dat de vrije gedachte binnen onze samenleving nog steeds stimulerend en kritisch funktioneert.

Het Centraal Bestuur
De Vrije Gedachte

INLEIDING

Een vrijdenker is iemand, die gekant is tegen kerk en godsdienst.

Dit is inderdaad juist, hoewel het een onvolledig beeld geeft van wat we nu precies onder het begrip 'vrijdenker' moeten verstaan.

Immers, een vrijdenker is niet zonder meer een fervente bestrijder van kerk en godsdienst, een atheïst, maar vooral iemand, die, levende zonder dogma's, een eigen levens- en wereldbeschouwing heeft opgebouwd, welke kenmerkend is voor een aanhanger van de vrije gedachte. Hoe ziet een vrijdenker begrippen als leven en dood, de plaats van de mens in de samenleving, opvoeding, de vrouw-man-relatie, seksualiteit, ouderdom, vrijheid, verantwoordelijkheid, de zin van het leven?

Een antwoord op deze vragen zegt veel meer over wat een vrijdenker nu precies is, dan de dooddouner: een vrijdenker is een felle bestrijder van de kerk.

Ik heb geprobeerd op een aantal van genoemde vragen een antwoord te formuleren, dat weliswaar strikt persoonlijk is, maar in grote trekken ook door mijn geestverwanten kan worden onderschreven.

Vandaar de titel 'de levenskijk van een vrijdenker'. Ter voorkoming van enig misverstand nog dit: ik schreef steeds in de mannelijke vorm, over *hij*, *hem*, *zijn*, enz., maar bedoel dan natuurlijk tevens *zij* en *haar*, immers de vrije gedachte is geen mannelijk monopolie (een begrip, dat wij niet erkennen) en in de vrijdenkersbeweging werken vrouwen en mannen eendrachtig samen.

Uit het hoofdstukje 'vrouw en man' blijkt duidelijk genoeg, hoe de vrijdenker de relatie tussen de seksen ziet.

Vrouwen zijn tegenwoordig nogal gevoelig, waar het betreft het door haar ervaren 'seksisme in de taal'. Ik gebruikte, als man, de mannelijke vorm, als verzamelbegrip wanneer ik zowel vrouwen als mannen

bedoelde, gemakshalve, zou men kunnen zeggen, zonder enige kwade bedoeling.

Maar juist is het zeker niet.

Als je er even over nadenkt, hoe zeer onze taal 'vermannelijkt' is, kom je tot verrassende konklusies.

Enkele voorbeelden uit de praktijk:

mankracht - met man en muis vergaan - een bedrijf met zoveel man personeel (ook wanneer dit uit mannen en vrouwen bestaat), - Jan Publiek - de kleine man - een man een man, een woord een woord - man en paard noemen - recht op de man af.

Deze kleine bloemlezing laat duidelijk zien, hoe de overheersende positie van de man (die thans, mede dank zij het feminisme langzaamaan wordt uitgehold) een duidelijk stempel o.a. ook op ons taalgebruik heeft gedrukt.

Het is moeilijk al zulke mannelijke uitdrukkingen op korte termijn te 'ontmannen', zij verwierven een diepgewortelde plaats in ons taalgebruik.

Wel kunnen we veel voorzichtiger omspringen met dergelijke woorden en uitdrukkingen en er tevens aan meewerken de nieuwe opvattingen over de vrouw-man-relatie in de maatschappij geleidelijk hun neerslag te doen vinden in ons taalgebruik.

Het komt erop neer, dat we langzaam maar zeker het tijdperk van de overheersende mannelijke invloed op de samenleving achter ons moeten laten en er bewust aan meewerken een harmonische vrouw-man-relatie over de gehele linie op te bouwen.

Zodra dit werkelijkheid wordt, zal het taalgebruik zich daarbij geleidelijk aanpassen.

Hierop vooruitlopende kunnen we ons best doen het ietwat agressief mannelijk taalgebruik af te remmen. Overdrijving daarbij schaadt, zoals altijd overdrijving grenzen overschrijdt.

De feministen, die de achtergebleven positie van de vrouw zo snel mogelijk ongedaan willen maken, ont-

komen dikwijls evenmin aan het gevaar van overdrijving. Ze willen in een handomdraai rechtzetten, wat gedurende eeuwen en eeuwen scheef is gegroeid.

Dit lukt natuurlijk niet en ze komen dan van de weeromstuit tot uitspraken en akties, zo doortrokken van haat en agressie (veroorzaakt door haar ongeduld), dat ze haar goede zaak daarmee eerder benadelen dan bevorderen.

Zij komen dan, dit geldt voor een deel van de meest strijd bare feministen, tot een vorm van seksistische zelfoverschatting en beeldvervalsing, die niets meer te maken heeft met redelijke argumenten en met op positieve resultaten gerichte strijdbaarheid.

Zij begaan dan dezelfde fout als die fanatieke atheïsten, die menen de vrije gedachte niet beter te kunnen dienen dan door schelden en schimpen op kerk en godsdienst, op priesters en dominees, niet beseffende, dat vrijdenken vooral te maken heeft met een op geestelijke volwassenheid berustende kijk op leven en wereld. Ik heb geprobeerd dit laatste in mijn boekje duidelijk te maken en zeker mijn kritiek op kerk en godsdienst niet te verzwijgen, maar wel vrij te houden van hetzerige aantijgingen.

Wij hebben tenslotte voldoende argumenten tot onze beschikking om kerk en godsdienst vanuit onze levens- en wereldbeschouwing principieel te bekritisieren en te bestrijden.

DE PSYCHOLOGISCHE BEHOEFTE AAN GODSDIENST

Godsdienst is niet van bovenaardse oorsprong.

Wie weten wil, waar de godsdienst vandaan komt, dient er zich rekenschap van te geven, dat mensen door alle tijden heen godsvoorstellungen hebben geschapen, omdat zij om de een of andere reden daaraan behoefte hadden. God heeft niet de mens geschapen, maar andersom, de mens schiep zich zijn eigen god.

Angst, vrees en onzekerheid stonden aan de wieg van de vroegste godsdienstvormen en nog steeds is er voor de menselijke behoefte aan een godsvoorstelling geen betere verklaring dan de door vele mensen gevoelde noodzaak zich van hun onzekerheden, waarvoor zij uit eigen kracht geen oplossing kunnen vinden, te bevrijden door het geloof in een oppermachtige, alleswetende en onfeilbare god te omhelzen.

Voor sommige mensen is god de prolongatie van de vaderlijke autoriteit, die voor het kind, tot op zekere leeftijd, het enige betrouwbare houvast vertegenwoordigt.

De bedoeling van de opvoeding is het kind voor te bereiden op de volwassenheid, door de in hem aanwezige krachten en mogelijkheden te leren ontwikkelen, opdat het straks op eigen benen door het leven kan gaan. De ideale opvoeding is het beste klimaat, de juiste situatie te scheppen, waarin het kind zich zo goed mogelijk ontplooien kan.

In de praktijk komt het er echter dikwijls op neer, dat de opvoeder de jonge mens probeert te vormen volgens zijn eigen inzichten, zijn normen.

Soms lukt dit, soms niet.

Vele mensen worden in lichamelijk opzicht volwassen, zonder ooit geestelijk volwassen te worden.

Onder geestelijke volwassenheid verstaan we het op eigen kracht leren leven, het aanvaarden van eigen verantwoordelijkheid voor eigen doen en laten, het inzicht zelf te moeten beslissen over hoe en waarom de mens zijn menselijke relaties wenst op te bouwen.

Het bereiken van deze geestelijke volwassenheid is blijkbaar een moeilijke opgave, gezien het feit, dat talrijke mensen zover niet komen.

In plaats van eigen lot in eigen hand te nemen, geven zij er de voorkeur aan houvast van buitenaf te zoeken en verder door het leven te gaan aan de hand van god de vader, de sterke en almachtige, die de vroeger zo vertrouwde echte vaderhand vervangt.

Nu voelt men zich veilig, beschermd tegen de vele onzekerheden, die men meent zelf niet aan te kunnen. Dit verklaart, waarom zovele mensen niet leven kunnen en willen zonder geleide.

Geestelijke volwassenheid betekent niet hetzelfde als verstandelijke ontwikkeling.

Wie zich in intellectuele zin ontwikkelt, bevordert daarmee niet automatisch de groei naar zijn geestelijke volwassenheid.

Men beroept zich vaak op professoren en mensen met academische titels, die overtuigd, soms zelfs fanatiek godsdienstig zijn, om daarmee te "bewijzen", dat godsdienst bestand is tegen intellectuele kritiek.

Beseft men, dat het niet nodig hebben van godsdienst een zaak is van geestelijke volwassenheid en dat deze geestelijke volwassenheid los staat van veel of weinig feitenkennis, dan is de godsdienstige bevlogenheid van gebrevetteerde feitenkenners geen probleem meer. Ook professoren en doctors kunnen zonder een godsvoorstelling de problemen van het leven zelf niet aan, indien hun opvoeding tot volwaardig menszijn mis-

lukt of niet voltooid is.

Godsdienst bestaat, zolang mensen er behoefte aan hebben. Alle pogingen een godsdienst te verklaren uit openbaring of historische overleveringen zijn zinloos.

Neem nu het christendom.

Het berust op het oude en het nieuwe testament, waarvan de historische juistheid in alle opzichten aanvechtbaar is.

Het ontstaan van de aarde en de ontwikkeling van het eerste leven worden ons in het oude testament, volkomen in strijd met de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, voorgeschoteld als het meesterwerk van een opperwezen, wiens herkomst en bestaan even duister als aanvechtbaar zijn.

Het hele scheppingsverhaal en al het daarna volgende, produkten van de menselijke fantasie, zijn in de loop der eeuwen zo dikwijls en veelvuldig achterhaald door geboekstaafde wetenschappelijke feiten, dat men moeite heeft met de hedendaagse gelovigen, die zonder blikken of blozen de inhoud van het "boek der boeken" als eeuwiggeldende waarheid blijven verkondigen.

Zijn deze gelovigen domoren, demagogen, geraffineerde bedriegers, fanatici of ontoerekenbaren?

Zij zijn mensen, die hun persoonlijke verantwoordelijkheid voor eigen leven niet aankunnen of aandurven en die zich hebben onderworpen aan de (veronderstelde) almacht van een (aan mensenbrein ontsproten) goddelijke voorzienigheid.

Zij geloven uit innerlijke noodzaak, zij aanvaarden kritiekloos alle dogma's, die kenmerkend zijn voor hun geloof.

Gelovigen schermen zich in dit opzicht af voor alle redelijke argumentatie, zij geloven omdat zij geloven moeten, de godsdienstige dogma's zijn voor hen geen

punt van discussie of kritiek.

Vandaar, dat het scheppingsverhaal en alle overige dogma's overeind zullen blijven staan, zolang er mensen zijn, die niet leven kunnen zonder het geloof in een almachtige vader, aan wie zij zichzelf, hun "hele ziel en zaligheid" willen toevertrouwen.

Geloven betekent het afschuiven van verantwoordelijkheden, het zich ondergeschikt maken aan een onaanastbare autoriteit, waarvan bevrijding van vrees en onzekerheid verwacht wordt.

Godsdienst kan uitsluitend psychologisch verklaard worden, individueel en kollektief.

Dit blijkt reeds, wanneer we ons verdiepen in de historische oorsprong van de godsdienst.

DE OORSPRONG VAN HET GODSGELOOF

Over de oorsprong van de oudste religieuze voorstellingen van de mens bestaan verschillende theorieën, die elkaar soms tegenspreken, wanneer het erom gaat, hoe het precies begonnen is, maar die allengs meer parallel lopen, zodra de latere, beter naspeurbare ontwikkeling aan de orde komt.

We mogen aannemen, dat de primitieve mens, min of meer overgeleverd aan de hem omringende, onbegrepen, dikwijls bedreigende natuurkrachten, onbewust getracht heeft het gevoel van onzekerheid en onveiligheid te verdrijven. Zijn verbeelding kwam op gang, er ontstonden in zijn brein voorstellingen over de onbekende machten en krachten in de natuur en hoe men die gunstig zou kunnen stemmen of beïnvloeden door b.v. magische handelingen.

De oermens leefde oorspronkelijk in familieverband samen, de horde, waarbinnen seksueel verkeer tussen de kinderen niet toegestaan was, zodat zij hun partners moesten zoeken buiten de eigen groep.

De horden breidden zich langzamerhand uit, leefden naast elkaar, kozen een symbool om zich van de andere te kunnen onderscheiden in de vorm van een totem, dikwijls een dier.

De totem werd vereerd, de leden van de horde vereenzelvigden zich ermee en zie, de eerste vormen van religieuze gebondenheid kwamen te voorschijn.

De mens moet zich al heel vroeg hebben bezig gehouden met het raadsel van de dood.

Aangezien hij zich niet bewust was van de relatie tussen zijn lichamelijk bestaan en het leven, kwam hij ertoe adem en bloed als de dragers van het leven te zien en het leven een eigen bestaan toe te kennen, onafhankelijk

van het lichaam.

Dit leven verlaat dan na de dood het lichaam, bestaat elders verder, na eerst nog korte tijd in de nabijheid van het gestorven lichaam te hebben vertoefd.

Dodenkultus en voorouderverering ontstonden als vanzelf uit dit geloof.

Er ontstond een kultus rondom de geesten der gestorvenen, waarbij de tovenaars van de horde als bemiddelaars optraden, er werd geofferd om de geesten gunstig te stemmen.

Ook de omringende natuur werd als bezielde gezien. Uit dit geloof, het animisme, kwam de natuurgodsdienst voort, de aanbidding van de als goddelijk beschouwde natuurkrachten, in het verlengde waarvan het geloof in meer goden ligt, het veelgodendom of polytheïsme.

Pas daarna kon het geloof in een almachtige, alles-beheersende godheid ontstaan, een voorstelling, die het tot vandaag de dag heeft volgehouden.

Met deze zeer vluchtige schets, waarbij diverse fasen niet of nauwelijks zijn aangeduid, wil ik hier volstaan. Wie meer bijzonderheden wenst te weten, dient zich te verdiepen in diverse studies, die de oorsprong en de geschiedenis van de godsdienst(en) uitvoerig behandelen. In dit verband gaat het er slechts om zeer globaal weer te geven, hoe de godsdienst, zoals wij dit thans kennen, naar alle waarschijnlijkheid uit de meest primitieve vormen zich in de loop der tijden heeft ontwikkeld.

De mens heeft zich vanaf het allerprilste begin zelf zijn godsvoorstellingen geschapen en wel uit bittere noodzaak, namelijk om zich te bevrijden uit de druk van onzekerheid, onveiligheid en levensangst.

De droomwereld van het geloof in geesten, goden en

andere bovenwereldlijke machten, heeft de mens het gevoel gegeven de hem omringende en bedreigende gevaren beter aan te kunnen, hetgeen in wezen de oorsprong van alle godsgeloof is.

KINDEREN

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst.

Deze gedachte leeft bij talrijke volwassenen, die het als hun taak zien de toekomst van hun politieke, godsdienstige of algemeen levensbeschouwelijke overtuiging veilig te stellen, door ze de aan hun hoede toevertrouwde jonge mensen in te prenten.

Ouders praten er met hun kinderen over en laten hun morele gezag gelden om hen in de gewenste richting te sturen.

Deze morele drang is sterker, naarmate de ouders in de ban leven van een dwangmatig dogmatisme, ongeacht op welke overtuiging dit stoelt.

Hun dogmatisme kan zowel godsdienstig als politiek gefundeerd zijn.

De ouders, die de indoktrinatie van hun kinderen zien als een onmisbaar onderdeel van hun opvoedingsprogramma, zoeken daarbij de steun van de kerk, de partij of de beweging, waarvan zij zelf deel uitmaken.

Ze nemen hun kinderen mee naar de kerk, sturen ze naar zondagsschool, naar katechisatie, naar een bijzondere school, laten ze lid worden van een jeugdorganisatie, enz. De godsdienstige indoktrinatie van kinderen komt het meest voor met name in de kringen van streng dogmatisch gelovigen.

Maar ook de niet meer zo hecht aan hun kerk gebonden mensen blijven hun kinderen naar de bijzondere school sturen, zodat de indoktrinatie toch blijft doorgaan, ook omgekeerd, want de kinderen brengen de godsdienstige invloed van de school mee naar het gezin.

Godsdienstige mensen maken van deze beïnvloeding van hun kinderen geen probleem.

Zij vinden het een normale gang van zaken zeker, wanneer zij zelf ook van huis uit het geloof met de paplepel kregen opgediend.

Mensen, die op deze wijze zijn opgevoed en later de

godsdienst vaarwel zegden, denken vaak vol wrok terug aan de indoktrinatie, die zij moesten ondergaan.

De literatuur wemelt van voorbeelden hiervan.

Zij, die de godsdienst principieel afwijzen, zijn vooral ook afkerig van de manier, waarop kinderen en jonge mensen via onderwijs en kerk met godsdienstige dogma's worden geïnfecteerd.

Wij, vrijdenkers, gaan nog iets verder in onze kritiek en wijzen *elke* indoktrinatie van jonge mensen van de hand.

Een pasgeboren kind is geen onbeschreven blad.

Erffactoren, het sociale milieu waarin het ter wereld kwam spelen al een rol, nog voordat er sprake is van duidelijke bewustzijnsvorming.

De vraag is nu, wat precies de rol van de opvoeders moet zijn, vanaf de geboorte tot aan het moment, waarop de jonge mens zich volledig zelfstandig kan opstellen.

Goede opvoeding houdt in te zorgen voor de juiste begeleiding van het opgroeiende jonge mensje, dat wil zeggen het scheppen van het gunstigste klimaat waarin het wordende wezen zijn beste krachten en mogelijkheden zelf kan leren ontplooien en ontwikkelen.

Verder kan en mag de taak van een opvoeder niet gaan. Zodra de opvoed(st)er bewuste pogingen doet zijn/haar eigen normen over te brengen op de jonge mens, waarvoor hij/zij zich verantwoordelijk heeft gesteld, is er principieel iets mis.

Want die jonge mens heeft als het ware van huis uit zijn eigen aanleg en mogelijkheden meegekregen en hiervoor dient de opvoeding de juiste groeibodem aan te bieden. Het streven om het karakter en de eigenschappen van een jong menselijk wezen volgens een vaststaand patroon te vormen, al dan niet onder enige dwang, leidt onvermijdelijk tot een verstarring van het natuurlijke groei-proces, tot sluimerende konflikten, die dikwijls pas later naar buiten treden.

Niet te voorkomen is, dat vooral in de beginperiode van

het opvoedingsproces de opvoeders hun autoriteit laten gelden om het kind een gedragspatroon in te prenten, waardoor het zich later bij de samenleving met anderen zo goed mogelijk kan aanpassen.

Er is dan sprake van enige dressuur, die, mits weloverwogen en met mate gehanteerd, niet veel kwaad kan. Het kind moet, volgens de regels, fatsoenlijk leren eten, het moet op z'n tijd 'zindelijk' worden, later in staat zijn zichzelf aan te kleden en zich in het algemeen te voegen naar de in zijn omgeving geldende regels.

Het kind moet weten, wat hij wel en niet doen kan in het spel en in de omgang met anderen, kinderen en volwassenen, maar ook b.v. met dieren en planten.

Het moet het onderscheid leren kennen tussen mijn en dijn, leren wat de rechten en vrijheden zijn van anderen en zichzelf, leren eerlijk om te springen met de waarheid, kortom, leren zich zo goed mogelijk aan te passen bij de samenleving, met haar talrijke geboden en verboden.

Door schade en schande leert hij dit allemaal.

De opvoeders begeleiden dit leerproces.

Niet altijd lukt dit zonder toepassing van enige dwang. Ook de opvoeders moeten soms geboden en verboden hanteren om hun doel te bereiken.

Het autoriteitsvertoon moet evenwel tot het uiterste beperkt blijven, teneinde het maken van brokken te voorkomen.

Het te sterk laten gelden van gezag kweekt kinderen met slavenzieltjes.

Rustige overreding, zeer veel geduld, begrip voor de wijze, waarop het kind reageert op wat van hem verwacht wordt, besef van de verwerpelijkheid van harde dwang, dit alles behoort tot het gedragspatroon van de goede opvoeder.

Het is niet zo belangrijk of een kind volgens het programma en het daarmee samenhangende tijdschema meteen netjes eet, zindelijk wordt, enz., laat het allemaal

maar iets langer duren (in de praktijk valt dit 'langer duren' overigens best mee), mits de relatie tussen kind en opvoeders niet wordt verstoord door het ontstaan van angstgevoelens bij het kind.

De gemakkelijkste weg is natuurlijk om elk verzet, elk vertoon van ongehoorzaamheid in de kiem te smoren en met straffen en harde woorden het kind tot onvoorwaardelijke overgave te dwingen.

Op deze manier worden heel wat kinderen grootgebracht.

De resultaten daarvan zijn duidelijk zichtbaar in het on-aangepast sociale gedrag, dat we overal om ons heen zien en dat het gevolg is van het niet volgens eigen, zelfgekozen normen hebben leren leven.

Opvoeders, die zich de zelfbeperking opleggen van weinig of geen autoriteitsvertoon, hebben in elk geval de beste kansen om een vertrouwensrelatie tussen zichzelf en het kind op te bouwen, op basis waarvan een aanvaardbaar opvoedingsklimaat ontstaat.

In een dergelijk klimaat, gericht op de zelfontplooiing van de jonge mens, past zeker niet het streven van de opvoeders om het kind te indoktrineren met hun eigen levens- en wereldbeschouwing, hoe die ook gericht is. Hoogstens kunnen de opvoeders door hun voorbeeld, door hun wijze van leven, het aan hun toevertrouwde kind laten zien wat overtuiging waard is.

Tegen een dergelijke, niet opzettelijke beïnvloeding bestaat geen enkel bezwaar.

Er zijn in het leven al genoeg dwingende invloeden, waarbij het kind zich moet aanpassen: het ritme van het gezinsleven (vaste tijden voor de maaltijden, voor opstaan en naar bed gaan), de periodieke afwezigheid van gezinsleden (door werk, school, enz.), later ook de eigen schooltijden met de daaruit voortvloeiende verplichtingen, voorgeschreven gedragsregels (o.a. op straat, op school, in het verkeer), kortom er zijn reeds zoveel voorschriften en beperkingen, waarmee het

kind te maken krijgt, dat het op de weg der opvoeders ligt een tegenwicht te bieden door van hun kant dwangmatig optreden tegen het kind zoveel mogelijk in te tomen en de zelfontplooiing van de wordende mens meer en meer ruimte te geven.

Er is een theorie, die zegt, dat het geweten van een mens eigenlijk niet veel anders is dan de verinnerlijking van de ge- en verboden, die het kind tijdens de opvoeding zijn ingeprent.

De opvoeders hebben zo vaak gezegd: dit mag niet en dat moet wel, tot het kind hun vermaningen niet meer nodig heeft en uit eigen beweging dingen doet of nalaat, zoals van hem verwacht wordt.

Het gezag van de opvoeders heeft hij omgezet in een gezag van binnenuit, dat hem doet handelen op een wijze, die hem moeilijkheden met de buitenwereld bespaart. Dit gezag van binnenuit, dit bijna instinctief zich richten naar de vereiste normen noemt men dan: geweten. Het is er door de autoriteit van de opvoeders en door de invloed van de omgeving bij de zich ontwikkelde jonge mens ingehamerd. Het hangt in sterke mate af van de 'kwaliteit' van de opvoeding, of de jonge mens zich verder autoriteit-gebonden gaat gedragen, dan wel geneigd zal zijn de meegekregen normen te toetsen en verder te werken aan een eigen normbesef.

Blijft de onderworpenheid aan het gezag der opvoeders lang nawerken, dan kan zich bij de opgroeiende jonge mens een behoefte aan autoritaire leiding ontwikkelen, die b.v. leidt tot het aanvaarden van een hoger gezag, tot het geloof in een goddelijke almacht of hoe men dit ook noemen wil.

Dit alles pleit voor een opvoeding zonder dwang, gericht op de vrije ontwikkeling van in de jonge mens aanwezige mogelijkheden.

Wie de jonge mens een eerlijke kans geeft om zelf, op eigen kracht zijn weg te zoeken en wie daarbij wijs

genoeg is zichzelf en zijn meningen niet op te dringen, heeft in elk geval de zekerheid het beste te hebben gedaan, dat een opvoeder ooit doen kan.

Wie denkt zich meester te kunnen maken van de toekomst, door jonge mensen te indoktrineren, zal vroeg of laat ondervinden aan het kortste eind te trekken. De jeugd laat zich niet bezitten en wil zelf bepalen hoe de toekomst er uit zal moeten zien.

De puberteit is de periode, waarin een jong mens bezig is lichamelijk volwassen te worden, waarin hij tevens worstelt om het bereiken van de geestelijke volwassenheid.

In deze periode, het tijdperk 'von Sturm und Drang' hebben de meeste jonge mensen het moeilijk met zichzelf.

Ze zijn bezig zichzelf te verkennen, ze vechten tegen twijfel en onzekerheid, zij komen in verzet tegen de hen omringende wereld, de wereld der volwassenen en ze zijn boordevol kritiek op alles en nog wat.

In deze periode komen ze dikwijls in botsing met hun opvoeders.

De konfrontatie leidt vaak tot diepgaande meningsverschillen, tot een niet meer of moeilijk te overbruggen kloof.

Vroeger probeerden de opvoeders deze situatie op te lossen door zonder meer hun gezag te laten gelden. De situatie was toen in vele gevallen zodanig, dat de opstandige jongere zich aan het gezag moest onderwerpen, soms min of meer onder de druk van economische sancties, want lang niet alle jonge mensen konden toen financieel op eigen benen staan.

Tegenwoordig gaat het wat gemakkelijker.

Jonge mensen beginnen zich al vroeg los te maken uit het gezin, waartoe zij behoren en gaan zo snel mogelijk het huis uit om de zelfstandigheid te veroveren, waaraan zij behoefte hebben.

Ze hebben daartoe meer dan vroeger de financiële mogelijkheden. Het is nog geen over de gehele linie voorkomend verschijnsel, maar de tendens in deze richting tekent zich met de dag duidelijker af.

Waarschijnlijk wordt dit mede veroorzaakt door de toenemende behoefte aan vrijheid en zelfstandigheid onder jonge mensen.

Ook speelt het vroeger intreden van de puberteit een rol. Mede als gevolg van het eerder dan voorheen lichamelijk rijp worden van jonge mensen begint de botsing met de wereld der volwassenen zich ook vroeger te manifesteren, zeker daar, waar de opvoeders nog als vanouds op hun strepen menen te moeten staan.

Naarmate de opvoeders meer zijn uitgegaan van het beginsel van de vrijheid in de opvoeding, zullen zij in minder hevige mate met een konflikt-situatie worden gekonfronteerd.

JONGE MENSEN

De jonge mensen van vandaag vormen een wereld op zichzelf, zij spannen zich tot het uiterste in anders te zijn en anders te schijnen dan de volwassenen.

Zij dragen een typisch eigen kleding, waarmee zij zich afzetten tegen de burgerdracht.

Zij volgen hun eigen mode, ze dragen haar en baard zoals ze zelf willen, ze hebben hun eigen vrije tijdsbesteding en hun eigen amusement, ze richten hun huis of hun kamer in volgens eigen patroon, kortom, ze doen hun uiterste best zich in letterlijk alles te onderscheiden van de volwassenen. Ze vinden de wereld der volwassenen te uniform, te veel traditie-gebonden. Wellicht nooit eerder in de geschiedenis toonden de jonge mensen zo duidelijk hun behoefte aan een eigen leefpatroon.

In feite komt het erop neer, dat ze een eigen uniformiteit hebben geschapen en bezig zijn eigen tradities te vormen.

Kijk maar eens naar de wijze, waarop ze zich kleden, daarmee hebben ze zich internationaal het uniform van de jonge mens aangemeten.

Hun muziek is overal van hetzelfde kaliber.

Hun disco-bars lijken, waar ook ter wereld, op elkaar. De woninginrichting, de sieraden, de drink- en eetgewoonten vertonen vrijwel overal hetzelfde patroon. De drang tot nabootsing van elkaar heeft de kenmerkende eigenheid, welke zij kennelijk nastreven, tot een mislukking gemaakt. Het enige, dat zij bereikt hebben is een zich op ongeveer dezelfde manier afzetten tegen de ouderen, al was het slechts in uiterlijk en wijze van gedragen.

We gaan dan nog niet eens in op het grappige verschijnsel van het 'jongerentaaltje', dat bol staat van nieuwe woorden en begrippen.

Op zichzelf is er natuurlijk niets in te brengen tegen het pogen anders te zijn dan de ouderen, evenmin tegen het streven naar een eigen levensstijl.

De hedendaagse jonge mensen zijn bezig zichzelf en anderen te bewijzen, hoe vrij, onafhankelijk en zelfstandig ze willen zijn.

Hun streven is vergelijkbaar met de emancipatie-strijd van de vrouwen en met de bevrijdingsbewegingen van te lang onderdrukte minderheden.

De wil om zichzelf te zijn demonstreert zich op vele gebieden in de westerse wereld, ook daar, waar de reactie reeds bezig is het verloren terrein te heroveren.

Het verschijnsel van de emancipatie op velerlei gebied is uitermate boeiend en maakt de tijd, waarin we leven, zo interessant.

Wat ons bij de jonge mensen vooral treft, is niet zozeer het vrijwel algemene pogen naar het ontwikkelen van een eigen levensstijl, maar vooral het optreden van actieve minderheden binnen de groep als geheel, veelal in de vorm van actiegroepen.

In de vooroorlogse periode was het de vrije jeugdbeweging, die als minderheid optrad en in bepaalde opzichten baanbrekend werk verrichtte.

Tegenwoordig zijn de minderheden van jonge mensen rijker geschakeerd. Ze bewegen zich op het gebied van leef- en werkgemeenschappen, de biologisch-dynamische landbouw, het drijven van kleinschalige, veelal ambachtelijke bedrijven, de bestrijding van kernenergie en alles wat ermee samenhangt, de dienstweigering, hulp aan de Derde Wereld, solidariteit met onderdrukten en vervolgd, waar ook ter wereld; hervormingen op elk gebied, dat naar hun mening daarvoor in aanmerking komt. Zij vormen kraakgroepen, ze voeren actie tegen de consumptie-maatschappij, tegen de multi-nationals, tegen milieu-vervuiling, tegen energie-verspilling, tegen alles wat hun weerzin opwekt.

De aktieve minderheden van jongeren zijn, elk op hun gebied, zeer ijverig bezig, niet altijd en gefundeerd en duidelijk gemotiveerd, maar ze laten hun stem horen en slagen er dikwijls in te bereiken, dat er naar hen geluisterd wordt en dat er min of meer rekening wordt gehouden met hun protesten.

Omdat ze als aktiegroepen zich niet steeds beperken tot redelijke argumentatie, de wapens van bezetting, demonstratief verzet, vernieling en sabotage niet schuwen, bereiken zij soms meer dan vroeger met hen vergelijkbare strijdende minderheden.

Wat de hedendaagse aktiegroepen doen is niet vooral en uitsluitend het werk van jonge mensen, ook oudere personen doen eraan mee, zonder in de totaliteit een overheersende positie in te nemen.

Men kan deze aktieve minderheden een zekere invloed in positieve zin niet ontfeggen.

Daarom is het feit, dat ze bestaan en zich laten gelden zo belangrijk.

Deze aktiegroepen vormen echter in de wereld van de jonge mensen slechts een minderheid.

De grote meerderheid gedraagt zich in maatschappelijk opzicht tamelijk passief, ze kiest geen partij en stelt zich veelal onverschillig op.

Uit deze meerderheid maken zich groepen los, die zich te buiten gaan aan agressiviteit, brooddronken optreden, misbruik van alcohol en verdovende middelen, waaruit lichte, maar ook zware vormen van misdadigheid voortvloeien.

Ook deze groepen zijn niet kenmerkend voor het geheel van de jonge mensen als zodanig, al is hun optreden er niet minder zorgwekkend om.

De algemene situatie is, dat de jonge mensen als groep zich duidelijk willen manifesteren, waarbij een vooruitstrevende kleine minderheid metterdaad in positieve zin bezig is, een andere minderheid zich te buiten gaat aan (letterlijk) afbrekend optreden en de rest, de grote meer-

derheid, het voor gezien houdt.

Veel overeenkomsten dus met de wereld der volwassenen. Allen, jongeren en ouderen, staan oog in oog met dezelfde problematiek: een weinig mogelijkheden biedende economische ontwikkeling, ongeremde verspilling van energie en grondstoffen, met dreigende tekorten in het vershiet, toenemende internationale politieke spanningen, oorlogsvoorbereiding en bewapening alom, een ongeremd toenemende wereldbevolking, met alle daarmee verband houdende konsekwenties, snel groeiende spanningen in en met de Derde Wereld, kortom, overal spanningen en konflikten en men moet wel een ijzersterke overtuiging hebben om in deze chaos nog een weg naar een aanvaardbare oplossing te zien.

Het begeleidingsverschijnsel van een dergelijke situatie is, zoals we in de geschiedenis reeds dikwijls zagen, dat sommige mensen hun toevlucht zoeken in een godsdienstige of anderszins religieus getinte uitweg.

Jonge mensen onderscheiden zich in dit opzicht zelfs, doordat ze hun eigen sekten en groepen hebben.

Talrijke Jezus-groepen en andere, daarmee vergelijkbare sekten ontstonden voor en door jongeren.

Hare Krishna, Unified Family en dergelijke internationaal opgezette bewegingen, mikken op de jeugd en vinden hun aanhang vrijwel zonder uitzondering onder jonge mensen.

Oosterse mystiek in diverse verschijningsvormen vindt gretig aftrek bij bepaalde jongeren.

Jonge mensen vinden we ook in niet direkt op hen afgestemde sekten en groeperingen als Jehova's Getuigen, Pinkstergemeente en andere getuigenisgroeperingen. Terwijl de traditionele kerken hun belijdende aanhang zien ineenschrompelen, hun greep op de gelovigen langzaam verliezen, winnen de kleinste, meer fanatiek ingestelde kerkgenootschappen terrein, evenals de sekten en andere geloofsgemeenschappen.

Ons bezwaar tegen het godsgeloof in het algemeen is, dat het de mensen de illusie geeft hun onzekerheden, twijfels en angsten te kunnen kwijtraken door een onvoorwaardelijke overgave aan een goddelijke verlosser. De gelovige mens is weer kind geworden, hij hoeft zelf geen beslissingen meer te nemen, zelf geen verantwoordelijkheden te dragen, zolang hij zich vrijwillig en gehoorzaam onderwerpt aan de vaderlijke autoriteit van een godsfiguur.

Geloof kweekt, berust op geestelijke onvolwassenheid en het is juist de kwaal van deze maatschappij, dat de mensen ervoor terugdeinzen zelf verantwoordelijkheid te dragen door bewust in te grijpen en tegenstuur te geven, overal waar dit mogelijk en noodzakelijk is. De op een bepaald doel gerichte actiegroepen van jonge mensen vormen een gunstige uitzondering, doordat zij het nemen van eigen verantwoordelijkheid niet uit de weg gaan.

Wat men in deze groepen echter meestal mist is een brede maatschappelijke visie.

Zij streven een beperkt doel na en richten zich vrijwel uitsluitend daarop, zonder acht te slaan op een eventueel gewenste bredere achtergrond voor hun optreden. Dit kan ook bijna niet anders, omdat hun aanhangers niet allen bewust gemotiveerd zijn.

Wie deelneemt aan bijvoorbeeld een kraakgroep, heeft dikwijls geen ander doel voor ogen dan te zorgen voor een dak boven het hoofd, hoe dan ook.

Wil men verder gaan en de woningnood aanpakken als een uitwas van het kapitalistische systeem, dan moet men zich bemoeien met omvorming van de maatschappij en tevens andere problemen aanpakken, maar zover komen incidenteel gevormde en optredende actiegroepen zelden.

Vandaar, dat we jongeren uit dergelijke groepen zich niet of nauwelijks zien bezig houden met problemen als bewust ingrijpen in de maatschappelijke ontwikke-

ling, door de nadruk te leggen op de sociale verantwoordelijkheid van de mens.

Wat we missen is dus een principieel partijkiezen, een motivatie van de incidentele aktie, waarvoor de groep is opgericht. Vandaar ook, dat we jongeren uit dergelijke groepen bijna niet aantreffen in de vrijdenkersbeweging, waar ze ongetwijfeld een eigen taak en plaats zouden kunnen vinden.

Het streven naar een atheïstische levens- en maatschappijbeschouwing op de grondslag van bewust aanvaarde eigen verantwoordelijkheid is blijkbaar voor, overigens aktieve, jongeren geen aanleiding om zich te solidarisieren met de vrijdenkersbeweging.

In de praktijk blijkt dan ook, dat de belangstelling voor het vrije denken zich meestal op wat latere leeftijd manifesteert.

De positief aktieve jonge mensen zijn, ondanks het incidentele karakter van hun optreden, als stimulerende faktor in de hedendaagse samenleving zeker niet onbelangrijk, doordat ze meehelpen hervormende maatregelen door te drukken en sterk verouderde opvattingen ter diskussie te stellen.

Als zodanig hebben ze een funktie.

Het feit, dat de tegenwoordige jonge generatie zich nogal demonstratief afzet tegen de ouderen en wat deze vertegenwoordigen, heeft ertoe geleid, dat de kloof tussen de generaties duidelijker dan ooit zichtbaar is.

Enerzijds roept dit de agressiviteit van de ouderen op, die zich in de hoek gedrukt voelen door de aandacht, die de jongeren voor zichzelf opeisen.

Anderzijds zijn er ouderen, bevreesd het stempel van konservatisme opgedrukt te krijgen, ijverig doende in alle opzichten de stijl en de stellingname van de jonge generatie over te nemen, hetgeen niet altijd een spontane en serieuze indruk maakt.

Overigens is de verhouding tussen jonge en oudere men-

sen voor mij aanleiding er een afzonderlijke beschouwing aan te wijden.

Wat we missen is dus een principieel partijkiezen, een motivatie van de incidentele akte, waarvoor de groep is opgericht. Vandaar ook, dat we jongeren uit dergelijke groepen bijna niet aantreffen in de vrijdenkersbeweging, waar ze ongetwijfeld een eigen taak en plaats zouden kunnen vinden.

Het streven naar een atheïstische levens- en maatschappijbeschouwing op de grondslag van bewaasde aanspraak eigen verantwoordelijkheid is bijkbaar voor, overigens actieve, jongeren geen aanleiding om zich te solidarisieren met de vrijdenkersbeweging. In de praktijk blijkt dan ook, dat de belangstelling voor het vrije denken zich meestal op wat latere leeftijd manifesteert.

De positieve actieve jonge mensen zijn, ondanks het incidentele karakter van hun optreden, als stimulerende faktor in de hedendaagse samenleving zeker niet onbelangrijk, doordat ze meehelpen hervormende maatregelen door te drukken en sterk veranderde opvattingen ter discussie te stellen.

Als zodanig hebben ze een functie.

Het feit, dat de tegenwoordige jonge generatie zich nogal demonstratief afzet tegen de ouders en wat deze vertegenwoordigen, heeft er toe geleid, dat de kloof tussen de generaties duidelijker dan ooit zichtbaar is.

Eenrijds roept dit de aggrèssiviteit van de ouders op, die zich in de hoek gedrukt voelen door de zandacht, die de jongeren voor zichzelf opheffen.

Anderzijds zijn er ouders, bevestigd het stempel van konservatisme opgedrukt te krijgen, ijverig doende in alle opzichten de stijl en de stellingname van de jonge generatie over te nemen, hetgeen niet altijd een spontane en serieuze indruk maakt.

Overigens is de verhouding tussen jonge en oudere men-

JONG EN OUD

De jonge generatie loopt storm tegen de regentenmaatschappij.

Deze situatie is wellicht uniek in de geschiedenis.

Niet nieuw is het streven van de in de puberteit verkeerende jonge mensen om zich af te zetten tegen de wereld der volwassenen en de kans te grijpen eigen lot in eigen hand te nemen, hetgeen overigens niet altijd tot het gewenste resultaat leidt.

Nieuw is wel de bewuste wil van jonge mensen om de ouderen van hun plaats te dringen, de leiding van hen over te nemen.

We zien dit gebeuren in sommige politieke partijen, in bedrijven en organisaties, op velerlei ander gebied. Ofschoon de jonge generatie de greep naar de macht ten dele, in beperkte mate heeft kunnen realiseren, is de regentenmaatschappij nog lang niet ten einde.

In de kerken, de meeste politieke partijen, de bedrijven, het bankwezen, het overheidsapparaat in het algemeen, de multinationals, overal waar ze de macht bezitten, verdedigen de regenten hun positie met alle middelen, waarover zij beschikken en weten zij hun overwicht te handhaven.

Op terreinen, waar zij hun macht minder kunnen laten gelden, moeten de regenten toestaan, dat de jonge generatie zich min of meer een machtspositie, in elk geval medezeggenschap weet te veroveren.

Er is een strijd tussen de generaties aan de gang, waarvan het einde nog lang niet in zicht is.

'De macht aan de jongeren' kan niet de oplossing zijn, omdat dan het geheel naar de andere kant wordt scheefgetrokken.

Waar het in feite om gaat is, dat er een einde moet komen aan de macht van de autoriteit en het misbruik, dat ervan gemaakt wordt.

In de samenleving moeten alle generaties, vrouwen en

mannen van alle leeftijden kunnen samenwerken op de grondslag van taakverdeling in wederzijds overleg. Er behoren geen overheersende partijen te zijn, maar in plaats daarvan een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor wat men samen doet, waar dan ook: in het bedrijf, de buurt, de politieke of culturele beweging, de leefgemeenschap, kommune, huwelijk of andere vormen van partnerschap.

Jonge mensen kunnen hun energie, hun idealisme en hun streven naar vernieuwing, in het samengaan met anderen zorgen voor nieuwe impulsen.

Ouderen hebben de mogelijkheid hun ervaring en overwogen kennis van zaken in te brengen.

Beslissingen behoren dan niet van bovenaf, onder de druk van autoriteit te worden opgelegd, maar moeten onderworpen zijn aan discussie en open overleg, waarbij zo nodig het sluiten van compromissen als oplossing niet uitgesloten behoort te zijn.

Een dergelijke ideale situatie is nog lang geen werkelijkheid, maar kan als richtsnoer dienen bij het zoeken naar een aanvaardbaar samengaan van de generaties.

Spanningen zullen er natuurlijk altijd zijn, moeten er blijven om het geheel levend te houden.

Strijd tussen de generaties om de macht is zinloos, omdat er slechts nieuwe tegenstellingen uit ontstaan. Erkenning van elkaars volwaardigheid is een betere oplossing dan het streven naar autoriteit.

Het is niet een wet van Meden en Perzen dat anderen, uitsluitend vanwege leeftijd en ervaring, het recht hebben de macht tot zich te trekken, zich beroepende op het vermeende onvermogen en het gebrek aan inzicht van jonge mensen.

Gelijke rechten en vrijheden voor allen is een beter uitgangspunt dan het machtsmonopolie van een bepaalde groep, ongeacht of deze uit jongeren of uit

ouderen bestaat.

De huidige maatschappij berust op machtsuitoefening. Binnen dit kader kunnen de generaties elkaar vinden door samen de autoriteit als zodanig te ondermijnen en kansen te grijpen, waar die zich voordoen, om gezamenlijk uitgaande van andere normen iets te ondernemen, voorlopig op beperkt gebied, omdat het elders en in groter verband nog niet mogelijk is.

Buurtgemeenschappen, werk- en actiegroepen, maatschappelijke, politieke en kulturele bewegingen, e.d. kunnen het terrein zijn van bedoelde samenwerking tussen jongeren en ouderen.

Generaties kunnen samenwerken, zonder te vervallen in agressiviteit en onderlinge bestrijding, indien zij elkaars waarde erkennen en bereid zijn het streven naar macht los te laten.

Jonge mensen moeten niet het gevoel hebben klein te worden gehouden, ouderen dienen de vrees om opzij te worden gezet uit hun hoofd bannen.

Vijandschap tussen de generaties is een slechte zaak, behoeft niet voor te komen, indien de strijd om macht en autoriteit plaats maakt voor wederzijdse erkenning van elkaars waarde, waarop samengaan van gelijkwaardige partners dient te berusten.

Ook ouderen kunnen dan blijven meedoen, vooral, wanneer verantwoordelijke posten (b.v. in het bestuursapparaat van organisaties) slechts gedurende beperkte tijd door dezelfde personen bezet kunnen worden.

De Spaanse anarcho-syndikalistische beweging in de tijd vóór Franco kende een dergelijke regeling, die ten doel had het ontstaan van een bonzenkaste te voorkomen en zodoende de organisatie zo levend en oorspronkelijk mogelijk te houden.

Dergelijke regelingen kunnen ook wij invoeren ter be-teugeling van het gevaar, dat bepaalde groepen kunnen gaan overheersen.

Beginnt zoiets in het vrije verenigingsleven, dan kan de volgende stap zijn dit principe ook in andere sectoren toe te passen.

Ook op deze grondslag is een samengaan zonder agressie tussen de generaties heel goed mogelijk.

Bovenstaande visie is niet uitsluitend kenmerkend voor een vrijdenker, ook anderen kunnen het er zonder veel bezwaar mee eens zijn.

Behalve natuurlijk degenen, voor wie macht en autoriteit vanzelfsprekende, onaantastbare begrippen zijn. Het conservatieve denken is nog lang niet uitgeroeid, het leeft nog altijd voort o.a. in de kringen van gelovigen. Kerk en godsdienst zijn uit de aard van hun wezen behoudend: het kind is zijn ouders gehoorzaamheid verschuldigd; jonge mensen dienen ouderen met eerbied en respect te bejegenen; gevestigde machtsverhoudingen hebben in het algemeen recht van bestaan (geef de keizer hetgeen des keizers is); aan het gezag van de man en de vader in het gezin dient niet te worden getornd. Kerk en godsdienst moedigen de vrijheidlievendheid niet aan. Het doorbreken van oude normen, het zoeken naar steeds nieuwe kanten voor de zelfontplooiing van de mens, vinden daarom weinig steun van mensen, voor wie het geloof in kerk en godsdienst een vanzelfsprekende zaak is.

Vandaar, dat er bij het kiezen van een standpunt inzake de ouder wordende mens, de jonge generatie, de relatie tussen ouderen en jongeren, tussen vrouwen en mannen sprake is van een bijzondere invloed van het vrijdenken.

OUDERE MENSEN

Ouder worden is onvermijdelijk.

Men kan niet altijd jong blijven, met het klimmen der jaren komt men terecht in een andere levensfase, die de mens dwingt tot aanpassing.

Dit levert geen al te grote problemen op, zolang de mens zoals dat heet, nog midden in het leven staat.

Moeilijker wordt het, wanneer de pensioengerechtigde leeftijd is bereikt. De mens moet zich dan instellen op de laatste fase van zijn leven, hetgeen niet gemakkelijk te verwerken vraagstukken kan oproepen.

Belangrijk is, hoe de mens het leven ervaart, hoe hij zichzelf, zijn taak en zijn mogelijkheden beoordeelt. Ons interesseert in dit geval voornamelijk, hoe de vrijdenker er tegenaan kijkt.

De vrijdenker, die geen goddelijke voorzienigheid erkent, heeft uitsluitend te maken met zijn eigen verantwoordelijkheid voor zichzelf, voor zijn plaats en taak in de samenleving.

Volgens deze visie moet de mens zijn eigen normen vinden, zorgen voor zijn eigen geluk.

Het geluk wordt ons niet, zo schreef de Engelse vrijdenker Bertrand Russell, als een goddelijk geschenk op een presenteerblaadje aangeboden, we moeten ons geluk zelf scheppen, als het ware op onszelf veroveren, gebruik makend van de in onszelf aanwezige krachten.

De nadruk ligt dus op de mens zelf, op wat hij van zijn leven maakt en op zijn bereidheid creatief op zijn situatie in te spelen.

In de relatie met de medemensen komt het vooral aan op de bewuste wil van de mens om positieve invloed op het geheel uit te oefenen.

Het leven is wat de mens ervan weet te maken.

Laat hij zich drijven door de omstandigheden, passief, lijdzaam, zonder te pogen ondanks alles de eigen levensstijl door te zetten, zonder waar nodig bij te sturen, ten-

einde zoveel mogelijk zichzelf te kunnen blijven, dan is de strijd verloren, men wordt dan geleefd in plaats van zelf te leven.

Wie bewust de menselijke verantwoordelijkheid voor eigen leven aanvaardt, zal er voortdurend naar streven zelf zijn levenskoers te bepalen, zal zich beslist niet laten leven, maar kiezen voor het zelf leven, hoe sterk de tegenstroom soms ook is.

De ouder wordende mens krijgt dus te maken met het feit, dat nog niet zo oude medemensen de neiging vertonen de ouderen niet voor vol aan te zien, ze niet meer als volwaardige mens mee te tellen.

De ouderen worden uitgeschakeld door het stellen van een leeftijdsgrens voor arbeid, voor functies in het openbare en het verenigingsleven.

Op zichzelf is het beginsel, dat de oudere mens plaats maakt voor jongeren, juist.

Men kan niet eeuwig blijven zitten, waar men zit.

Dit plaats maken hoeft evenwel niet te betekenen zich zonder meer te laten uitschakelen.

We moeten erkennen al ouder wordend minder soepel op nieuwe situaties te kunnen reageren en de neiging te vertonen zich vast te bijten in ervaring en routine.

Dan is de tijd rijp om jongere mensen een kans te geven zich waar te maken en zelf een andere uitweg te zoeken voor nog aanwezige werkkraft en creativiteit, aangepast bij wat men nog kan en wil.

In de vrije beroepen is het mogelijk langer door te gaan, maar ook daar is het verstandig jongere krachten aan te trekken, teneinde het gevaar van verstarring en sleur te ontlopen.

Want vroeg of laat moet men met werken ophouden, hetgeen niet zeggen wil, dat men dan niet meer, maar dan wel anders, bezig kan zijn.

Andere mogelijkheden zijn te vinden in liefhebberijen (schilderen, schrijven, musiceren, knutselen), studie, in aanmerking komend vrijwilligerswerk, actieve deel-

neming aan het verenigingswerk, e.d. Iedere ouder wordende mens kan volgens aanleg en mogelijkheden en naar de mate van zijn levenskracht bezig blijven.

Aktief blijven deelnemen aan het leven, zich op de hoogte houden van de ontwikkelingen in de samenleving, doen wat men nog wil en kan, dit is even nodig om fit en geestelijk actief te blijven als lichamelijke beweging te nemen, zolang men daartoe fysiek nog in staat is. Men moet op latere leeftijd zich niet terugtrekken, maar mee blijven doen zolang en voor zover dit mogelijk is.

Wie het standpunt huldigt, dat de mens verantwoordelijkheid draagt voor zijn eigen leven en dat hij het zelf is, die zijn lot in handen heeft, weet ook, dat de mens werkelijk leeft, zolang hij bewust mee wil blijven doen.

Passief reageren op het gebeuren om zich heen, het besef van eigen verantwoordelijkheid negerend, is een houding die niet past in de levens- en wereldbeschouwing van de vrijdenker.

Voor een vrijdenker is bewust meedoen aan het leven een zaak van te zijn of niet te zijn en dit blijft zo, ook wanneer hij ouder wordt.

Aktief blijven, geestelijk en lichamenlijk, maakt het ouder worden aanvaardbaar, al zal die aktiviteit aangepast moeten zijn bij de mogelijkheden, waarover men nog beschikt.

Bij het zoeken naar passende huisvesting voor bejaarden heeft een tijdlang als oplossing het bouwen van zoveel mogelijk grote tehuizen centraal gestaan.

De moderne aanpak gaat veel meer uit naar het zo lang mogelijk handhaven van de (woon)zelfstandigheid, door te zorgen voor eigen, aangepaste behuizing met de mogelijkheid, waar nodig gebruik te maken met centrale voorzieningen, vanuit het tehuis, in de direkte omgeving waarvan de bejaardenwoningen gebouwd zijn.

Een bejaardentehuis is tegenwoordig pas aanvaardbaar in combinatie met een aantal erbij behorende bejaardenwoningen.

Het streven naar het zo lang mogelijk zelfstandig laten wonen van ouder wordende mensen past bij de behoefte van steeds meer ouderen aan zolang mogelijk actief en zichzelf te kunnen blijven.

Ook dit is iets, wat men niet op een presenteerblaadje krijgt aangeboden, dit moet men veroveren, men moet ervoor vechten.

De mens maakt zijn eigen leven.

Dit blijft gelden, zolang zijn bewustzijn werkzaam is. Zo gezien betekent het ouder worden niets anders dan het zich zo goed mogelijk aanpassen bij de nieuwe levensfase.

Daarna komt er niets meer, zoals men zijn hele leven reeds heeft geweten en dit behoeft voor een geestelijk volwassene geen reden te zijn voor paniek of wanhoop. Ouder worden kan een zinvolle afsluiting zijn voor wie het leven tot het einde toe als een uitdaging blijft zien, met erkenning van de beperkingen, die de ouderdom begeleiden.

VROUW EN MAN

Ondanks de beweringen van mannenhaatsters onder de feministen is de relatie tussen twee liefdespartners, in dit geval gaan we uit van die tussen een vrouw en een man, het mooiste wat een mens beleven kan.

De relatie stelt hoge eisen aan beide partners, zeer zeker wanneer men langer en nauwer met elkaar samenleeft.

Twee mensen met hun eigen karakter en achtergronden moeten elkaar leren kennen en verdragen tijdens het verdiepen en versterken van hun relatie.

Om van zo'n relatie een succes te maken dient er aan een aantal voorwaarden te worden voldaan.

De eerste en belangrijkste voorwaarde is, dat beide partners zijn doordrongen van elkaars gelijkwaardigheid. Man en vrouw zijn niet gelijk.

Biologisch en psychologisch zijn zij verschillend, zij gedragen zich dienovereenkomstig.

Dit verschil in aanleg beïnvloedt grotendeels de liefdesrelatie die er tussen een vrouw en een man bestaan kan.

De bestaande maatschappelijke (economische en politieke) verschillen tussen vrouwen en mannen zijn minder vanzelfsprekend en nog minder aanvaardbaar. Deze verschillen zijn namelijk het produkt van de overheersende positie, die de mannen zich in de loop der tijden hebben toegeëigend, vaak niet eens bewust, onder de invloed als zij zijn van geijkte traditionele opvattingen over de vrouw-man-verhouding in gezins- en familieverband.

De feministische beweging en een deel van de mannenwereld (bestaande uit de mannen, die de geijkte traditionele opvattingen doorzien en zich daartegenover zeer kritisch opstellen) komt de eer toe de gelijkwaardigheid van vrouw en man aan de orde te hebben gesteld.

Die gelijkwaardigheid (juridische, economische, poli-

tieke en verder - in de menselijke relaties - in de ruimste zin van het woord) is nog lang geen feit, maar de strijd erom is begonnen en zal doorgaan tot de geijkte traditionele opvattingen definitief zijn vernietigd.

In deze strijd gaat het niet zoetsappig toe.

Met name de feministische beweging gaat zich soms te buiten aan krasse uitspraken en konklusies, die de toets der kritiek niet kunnen doorstaan, omdat zij berusten op onbewijsbare of schromelijk overtrokken redeneringen, doortrokken van mannenhaat en - verachting.

Een dergelijke mentaliteit heeft niets te maken met het opkomen voor de gelijkwaardigheid van vrouw en man. Men moet daar echter niet te zwaar aan tillen.

De vergelijking dringt zich op met de beginperiode van de socialistische arbeidersbeweging.

In die tijd stonden de socialistische bladen, o.a. Recht voor Allen, bol van hartstochtelijke scheldpartijen aan het adres van kapitalistische uitbuiters en hun handlangers, scheldpartijen, die dikwijls ontaardden in regelrechte uitlokking tot gewelddadigheden.

De vrijdenker A.H. Gerhard had de moed openlijk zijn ongerustheid over dit verschijnsel uit te spreken.

Hij vond de persoonlijke verdachtmakingen, gekoppeld aan ophitsing, bijzonder gevaarlijk en bleef niet in gebreke in hetzelfde blad Recht voor Allen uiteen te zetten, dat de strijd voor het socialisme een andere gezindheid en andere middelen vereiste.

Het op gang komen van de klassenstrijd ging gepaard met een grote agressiviteit in de schriftelijke en mondelinge propaganda, die we ons thans nauwelijks nog kunnen voorstellen.

Een dergelijke agressiviteit schijnt het begeleidingsverschijnsel te zijn van elke jonge beweging, welke gekonfronteerd wordt met een harde, zich onoverwinnelijk wanende tegenpartij.

In dit licht moeten we de uitwassen zien in de strijd van de feministen, waarmee ook vele medestanders niet

bepaald blij zijn.

Niettemin is de discussie over de achtergebleven positie van de vrouw op gang gekomen en daar gaat het tenslotte om.

Voor ons vrijdenkers biedt het probleem weinig moeilijkheden.

Ons standpunt is, dat de mens een onvervreemdbaar recht heeft op zijn vrijheid om naar eigen inzicht en onder eigen verantwoordelijkheid zijn weg te zoeken en in de samenleving een plaats te vinden, die strookt met zijn aanleg en mogelijkheden.

In dit opzicht maken wij geen onderscheid tussen vrouwen en mannen, zij zijn gelijkwaardig.

Dit standpunt is bepalend voor de vrouw-man-relatie, zoals die naar onze overtuiging behoort te zijn: een relatie met gelijke rechten en vrijheden voor beide partners.

In de praktijk komt het niettemin voor, dat in de traditie verankerde situaties blijven voortbestaan, ook al erkennen beide partners de gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen: de man werkt en zorgt voor de inkomsten, terwijl de vrouw zorgt voor de huishouding en alles wat daartoe behoort.

Er kunnen verschillende oorzaken zijn, die tot het voortzetten van de traditionele situatie hebben geleid.

We zullen ons daar niet nader in verdiepen.

Wil men verhinderen, dat in zo'n geval de oude rolpatronen zich toch doorzetten, dan kan zulks op basis van zekere corrigerende afspraken tussen de partners: gezamenlijk beheer van de geldmiddelen; onderlinge verdeling van de huishoudelijke werkzaamheden; gelijke rechten van de partners op vrije tijd en op creatief bezig zijn; het onder alle omstandigheden openhouden van de mogelijkheid om in onderling overleg te komen tot een herverdeling van de diverse taken.

Vrijwillige rolwisseling blijft dan zonder meer mogelijk,

hetgeen er mede toe leiden kan, dat de relatie levend en oorspronkelijk blijft.

Op deze grondslag blijft een vrouw-man-relatie een voortdurende uitdaging voor beide partners om uiterst waakzaam te blijven, want van buitenaf, uit de wereld, waarin de geijkte zienswijzen nog aan bod zijn, dreigt voortdurend het gevaar van aanpassing en verstarring. De oude opvattingen van gezin en huwelijk (de man buitenshuis het geld verdienen, de vrouw thuis koken, wassen en boenen) zijn oersterk, we mogen hun kracht niet overschatten.

Door de eeuwen heen hebben ze het leven van de mensen beheerst, mede onder invloed van de kerk.

De godsdienst, belichaamd in de kerk, stoelt op de gedachte van de afhankelijkheid van de mens.

De vrije, onafhankelijk oordelende, voor zichzelf verantwoordelijke mens wordt door geen enkele godsdienst erkend.

In de godsdienstige visie is de mens zwak en zondig, ondergeschikt aan de goddelijke almacht, niet in staat onafhankelijk te oordelen en te besluiten.

De traditionele godsdienst ziet in geen geval vrouw en man als gelijkwaardig.

De man is het hoofd van de familie.

Vrouw en kinderen zijn hem gehoorzaamheid verschuldigd en op hem rust de plicht de aan zijn zorg toevertrouwd te beschermen.

De vrouw dient zich te onderwerpen.

Zij heeft de taak kinderen te baren en te verzorgen, maar de man is uiteindelijk degene, die over de opvoeding beslist.

Uit de oude kerkelijke geschriften komt dit beeld met nadruk naar voren.

Tot vandaag de dag bleef het in godsdienstige kringen overheersen, ondanks het feit, dat 'vrijzinnige' gelovigen bereid zijn in dit opzicht enigszins moderner inzichten aan te hangen.

De kerk verliest allengs de vaste greep op het leven der mensen, maar behoudt nog altijd een invloed, sterk genoeg om de bevrijding van de mens, vooral van de vrouw nog lang tegen te werken.

Daarom houden wij, vrijdenkers, bewust vast aan het strijdbare atheïsme, want zolang de godsdienstige invloed blijft doorwerken, zal er geen sprake kunnen zijn van volwaardig menszijn voor allen.

In dit geval, nu we spreken over gelijke rechten en vrijheden voor vrouw en man, is de strijd van de feministen, hoe nuttig op zichzelf ook, niet doeltreffend zolang niet wordt uitgegaan van de solidariteit tussen vrouwen en mannen in de stellingname tegen alle invloeden, die de zelfverwerkelijking van de mens in de weg staan.

SEKSUALITEIT

Onder invloed van kerk en godsdienst heeft de seksualiteit lang in het verdomboekje gestaan en vandaag de dag is dit nog zo, al is er een vernieuwing van de kijk op seksualiteit gaande, die ook de gelovigen niet onberoerd laat.

De godsdienstige traditionele opvattingen over seksualiteit bewegen zich rondom begrippen als zonde, zinnelijkheid en hartstocht, dierlijke aandriften, die de duivel gaarne bespeelt om de mens in zijn ban te krijgen. De vrouw is in deze gedachtengang degene, die de duivelse begeerten oproept, zij is letterlijk de belichaming van de verleiding, zij is er de oorzaak van, dat de mens hier op aarde niet loskomt van zijn zondigheid.

Gods zoon moest uit een maagd geboren worden om hem te vrijwaren voor alle verdenking van enige betrokkenheid bij de geslachtsdrijf, zelfs niet bij die van zijn ouders.

De mensen hebben hun seksuele aandriften, daaraan is nu eenmaal niet te ontkomen, maar zij mogen daaraan slechts gehoorzamen binnen het namens god goedgekeurde en aan strenge regels gebonden huwelijk en dan nog slechts met het uitsluitende doel kinderen voort te brengen.

De seksualiteit is in deze visie een noodzakelijke menselijke eigenschap, een moeilijk te ontlopen kwaad, waaraan men zo min mogelijk moet toegeven en waarover men natuurlijk nooit openlijk kan spreken, tenzij in kritische en afkeurende zin, zonder daarbij verder te gaan dan aanduiding in vage, zeer algemene termen. Deze door kerk en godsdienst bepaalde minderwaardigheid van de seksualiteit paste vele generaties lang in het algemeen aanvaarde patroon.

In dit patroon paste ook de aan de man ondergeschikte positie van de vrouw.

In de r.k. kerk mogen vrouwen geen priester worden,

laat staan bisschop of paus, zij mogen dit niet, uitsluitend op grond van het lichamelijke feit, dat zij vrouw zijn.

Volgens het bijbelse scheppingsverhaal schiep god eerst de man, daarna, als de dienaar van de man, de vrouw. Tijdens de bloeitijd van het patriarchaat (vaderrecht, basis van de mannelijke overheersing in de samenleving), dat overigens nog steeds zijn stempel drukt op onze tegenwoordige samenleving, ontstonden de meest grote godsdiensten.

Dit verklaart de achterstelling en de kleinering van de vrouw, die ook tot uitdrukking kwam in vele godsdienstige uitspraken:

'Vrouwen, zijt gehoorzaam aan uw mannen' (Petrus);
'Het is goed voor de mens, dat hij geen vrouw aanraak' (Paulus);
'De vrouw ontvang zwijgend onderricht in alle onderdanigheid' (1 Timotheus 2);

'De vrouwen worden geboren, om eeuwig onder het bevel van haar heer en meester te worden gehouden' (Thomas van Aquino);

deze uitspraken uit de christelijke literatuur, aan te vullen met tientallen soortgelijke, bevestigen hoezeer de kerk van huis uit gedoemd is de groei naar een werkelijk menselijke samenleving tegen te gaan.

De vrouw wordt veracht als erotisch wezen, die de man verleidt toe te geven aan zijn seksuele verlangens.

Zij houdt de man geketend aan zijn zonde.

Zolang de sociaal-ekonomische omstandigheden gunstig waren voor het voortbestaan van het patriarchaat, kon de invloed van de kerk ongehinderd blijven doorwerken. Dit veranderde, zodra de maatschappelijke ontwikkeling terecht kwam in een maalstroom van elkaar steeds sneller opvolgende nieuwe situaties.

De opkomst van het industriële kapitalisme en het daaruit voortvloeiende ontstaan van de prille vormen van arbeidersbeweging; de zich steeds scherper aftekenende klassentegenstellingen en de eerste felle botsingen

tussen kapitaal en arbeid;
twee wereldoorlogen, elk met hun eigen nasleep;
de afbrokkeling van oude koloniale machtsverhoudingen,
gepaard gaande met bevrijdingsbewegingen in vele delen
van de wereld;

al deze opeenvolgende situaties hebben ertoe bijgedragen
dat oude denkbeelden niet meer houdbaar bleken en
steeds meer mensen op zoek gingen naar nieuwe uit-
gangspunten.

Het zou te ver voeren alle streven naar vernieuwen,
waarmee we vooral de laatste jaren gekonfronteerd wor-
den, in deze beschouwing te betrekken.

Laten we ons beperken tot wat er op het gebied van de
seksualiteit veranderd is of bezig is te veranderen.
De seksualiteit als zodanig veranderde natuurlijk niet.
Wel veranderde de wijze, waarop de mensen er tegenaan
keken en waarop zij bereid bleken de vroegere min-
achting om te zetten in aanvaarding en zelfs waardering.
Reeds in de tweede helft van de vorige eeuw verschenen
de eerste boeken, die erop gericht waren de seksuali-
teit uit de sfeer van zonde en verdorvenheid te halen en
te beschouwen als een normale, uit zijn natuur te verkla-
ren menselijke behoefte.

Sinds het begin van deze eeuw werd de stroom van
dergelijke publikaties breder en gevarieerder.

Medici, sociologen, socialistische theoretici belichten de
menselijke geslachtsdrift in een bepaald verband, de
eerste aanzet tot de sexuologie werd gegeven.

De seksuele voorlichting van de massa kwam op gang,
al toonde zich aanvankelijk het vooruitstrevende, onder
invloed van het opkomend socialisme staande deel
hiervoor ontvankelijk.

Pas omstreeks de dertiger jaren bereikte de openhartige
voorlichting, eerst nog wat aarzelend, ook andere groe-
pen.

Overigens liet het konservatisme op dit gebied zich niet
zonder verzet opschuiven.

De verkoop van voorbehoedsmiddelen bleef voorlopig zo goed als onwettig.

Diskussie over vrije abortus bleef beperkt tot een uiterst kleine kring van vooruitstrevenden.

De theorieën van Sigmund Freud over de invloed van de seksualiteit op het bewuste en onbewuste leven van de mens, ontmoette aanvankelijk felle weerstand, waarvan de echo's nog lang niet verstomd zijn.

Maar er is beweging in gekomen, de seksualiteit werd langzaamaan uit het verdomboekje gehaald en bespreekbaar gemaakt.

Onderwerpen, waarover de beschaafde mensen vroeger niet konden spreken, zoals pornografie, homoseksualiteit, alle mogelijke vormen van seksuele beleving, vrije abortus, e.d. komen thans via radio, televisie, krant en tijdschrift in de huiskamer en roepen daar enigerlei reactie op: instemming, discussie, kritiek, afkeer of verontwaardiging.

Het denken en spreken over seksualiteit is vrijer geworden.

Woorden, die vroeger uitsluitend op schuttingen, in urinoirs en dergelijke plaatsen voorkwamen (de neiging om ze juist hier te noteren schijnt enigszins af te nemen onder invloed van het normaliserend gebruik in de spreek- en schrijftaal) dringen, zij het ook aarzelend door in gesprekken en krante-artikelen.

Woorden als kut, pik, tieten, neuken, aftrekken, enz. kan men tegenwoordig aantreffen in de literatuur, in weekbladen, tijdschriften, ja, zelfs in sommige respectabele kranten.

De vrijmoedigheid in het taalgebruik op seksueel gebied is slechts een nevenverschijnsel, niet de hoofdzaak van wat we rustig als de seksuele revolutie van deze tijd kunnen aanduiden.

We kunnen ons erover verheugen, dat als gevolg van deze ontwikkeling de seksualiteit bevrijd wordt uit de doem, die kerk en godsdienst er eeuwenlang op hebben gelegd.

De mensen spreken vrijmoediger over hun geslachtsdrift en beleven, naar we mogen aannemen, hun seksualiteit bewuster.

Hun voorheen stevig geblinddoekte ogen zijn thans geopend:

Bewust beleefde seksualiteit betekent allereerst: uitgaan van de behoeften en de verlangens van beide partners. Volgens de oude opvattingen was het de plicht van de vrouw om op elk door hem gewenst moment mee te werken aan de seksuele bevrediging van de man.

Als zij daarbij zelf ook tot orgasme kwam, was voor haar meegenomen, maar zij kon het niet als eis stellen. De seksuele voorlichting heeft de positie van de vrouw om te beginnen wat aanvaardbaarder gemaakt, doordat in breder kring een betere techniek werd toegepast men leerde b.v. de betekenis van voorspel en naspel begrijpen en aan de praktijk toetsen.

Dit is echter slechts een begin.

Volwaardige seksuele vereniging moet gebaseerd zijn op de gelijktijdig optredende wil en lust van beide partners, waarbij het allicht niet uitgesloten hoeft te zijn, dat een van beiden het initiatief neemt om de ander uit te lokken en tot actief meedoen te prikkelen.

In het liefdesspel behoeft er geen overheersende partij te zijn, die het recht op bevrediging van zichzelf opeist. De vrouw, die moe is of geen lust heeft om te vrijen, behoeft niet toe te geven, louter en alleen omdat de man op dat moment een zaadlozing verlangt, want zulke passieve overgave behoort tot een gedrag, dat de oude onderworpenheid van de vrouw bestendigt.

Het is ook geen vaststaand gegeven, dat de man het alleenrecht bezit om het initiatief te nemen. Ook de vrouw kan van haar kant laten blijken, dat ze lust heeft om te vrijen en bevredigd te worden.

Wie de vrouw haar recht op vrijheid en gelijkwaardigheid toekent, moet ook bereid zijn haar in bed op

haar eigen wijze te laten klaarkomen.

Dit veronderstelt wel een principiële wijziging van het seksuele gedrag van beide partners, zelfs een vernieuwing van het veelal gebruikelijke seksuele patroon.

De houding (waarom moet de man altijd bovenliggen?), de wijze van elkaar bevredigen (met de hand, met de mond, van voren, van achteren), het tempo, het elkaar wederzijds stimuleren, de keuze van voorbehoedsmiddelen, het bepalen van tijd en plaats, alles wat met het vrijen te maken heeft behoort toch wel het resultaat te zijn van wederzijds begrip, eerlijk overleg en vrijwilligheid.

De vrijheid van de vrouw is pas volledig, als ze ook zoals ze dat graag wil kan vrijen en tot orgasme komen. Als beide partners elkaar, met erkenning van elkaars vrijheid en verlangens, in bed kunnen vinden, zal ook het samen leven buiten de slaapkamer weinig problemen behoeven op te leveren.

In dit verband past overigens de aantekening, dat vrijen niet zonder meer hoeft te betekenen rechtstreeks op de coïtus aan te sturen.

Sinds we weten, dat een groot aantal vrouwen tijdens de geslachtsgemeenschap niet tot een orgasme komt, maar wel, wanneer haar clitoris op de juiste wijze wordt 'bespeeld', dienen we ons ervan bewust te zijn, dat goed vrijen niet mogelijk is zonder het liefdespel te richten op de door de vrouw verlangde bevrediging, waarna eventueel de coïtus kan volgen om de man tot een zaadlozing te brengen.

Samen beleefde seksualiteit vooronderstelt wederzijds begrip van de partners voor elkaars behoeften.

Gezond en in open relatie beleefde seksualiteit is voor een goede relatie tussen twee partners onontbeerlijk. Het behoeft in dit verband geen vaststaand feit te zijn, dat seksualiteit uitsluitend betrekking heeft op partners van beiderlei geslacht.

Liefde tussen een man en een man, een vrouw en een

vrouw, een volwassene en een kind heeft hetzelfde bestaansrecht.

Het is de mens zelf, die te beslissen heeft hoe en met wie hij de liefde wenst te beleven. Uiteraard verzet het door de godsdienst bepaalde traditionele denken over de plaats van de seksualiteit in het leven van de mens zich tegen deze opvatting.

Maar dit traditionele denken heeft zijn langste tijd gehad.

De seksuele revolutie, die we thans meemaken, betekent een stap in de goede richting.

Voor het doorzetten van de nieuwe opvattingen is het doorbreken van de invloed van kerk en godsdienst een voorwaarde.

LEVEN EN DOOD

De kijk van de mens op leven en dood wordt in hoge mate bepaald door het al dan niet aanwezig zijn van godsvoorstellingen.

Voor de godsdienstige mens is het leven een geschenk van hogerhand, waarbij een duidelijk onderscheid dient te worden gemaakt tussen lichaam en ziel.

Het aardse lichaam met zijn aanvechtingen en begeerten bindt de mens aan de aarde, maakt hem tot een prooi van zonde en duivelse inblazingen. De duivel is er voortdurend op uit het klavier van de menselijke zwakheid duchtig te bespelen.

Maar de mens kreeg ook een vonkje goddelijke inspiratie mee, namelijk zijn ziel, waaruit hij de kracht kan putten de duivelse verleidingen te weerstaan en zo min mogelijk toe te geven aan de vleeselijke begeerten.

Het menselijk lichaam is sterfelijk, de ziel daarentegen is voorbestemd tot eeuwig leven, dat na de dood van het lichaam voortzetting vindt in de regionen van hoger heerlijkheid.

Zo ziet, schematisch geschetst, het godsdienstig patroon eruit.

Het levensbeeld van de vrijdenker vereist minder fantasie en goedgelovigheid.

Voor de vrijdenker is het leven voortgekomen uit een biologisch proces, waarvan de oorsprong langs wetenschappelijke weg terug te vinden is.

De mens is, kan men zeggen, een hoogbegaafd dier, dat zich onderscheidt - en hier ligt het principiële verschil tussen mensen- en dierenwereld - door het bezit van een hoger ontwikkeld denkvermogen, waardoor hij in staat is de natuurkrachten te onderkennen en ten dele te benutten, in staat ook om zich rekenschap te geven van zijn doen en laten, te organiseren, te ordenen, bewust te pogen de gang van zaken naar zijn hand

te zetten, normen op te stellen voor zijn gedrag jegens het gebeuren en de situatie om zich heen, kortom tot min of meer bewust leven.

De mens heeft zijn eigen lot in handen, al moet hij rekening houden met omstandigheden, waarop hij nauwelijks of geen invloed kan uitoefenen.

Zijn vrijheid en zelfstandigheid zijn gebonden aan grenzen, die overigens niet uitsluitend voor hem alleen gelden.

Binnen deze grenzen is hij vrij naar eigen inzicht te handelen, zijn eigen normen te kiezen en zo goed en zo kwaad als het hem aangaat zichzelf te zijn.

Hij heeft geen behoefte aan geloof in een goddelijke voorzienigheid, die hem begeleidt en beschermt, omdat hij het bestaan van een goddelijke almacht op geen enkele wijze bevestigd vindt en bovendien weet hij, dat de behoefte aan godsgeloof wortelt in de mensen zelf, voor zover zij niet opgewassen zijn tegen de verantwoordelijkheid van het leven op eigen kracht.

Voor de vrijdenker beslist de mens zelf over inhoud en kwaliteit van zijn bestaan.

Zo gezien is het leven een avontuur en een uitdaging. Het vereist voortdurende waakzaamheid, moed om een keuze te doen, bereidheid een richting te kiezen en verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Uitgaande van de mens als maker van zijn eigen lot is het geen probleem om te aanvaarden, dat men bewust en actief moet reageren op elke situatie, waarmee men te maken krijgt en dat men de konsekwenties ervan niet op anderen kan afschuiven.

Het betekent ook, dat men het nemen van eigen initiatief niet uit de weg moet gaan, het vormen van een eigen mening moet verkiezen boven het klakkeloos overnemen van geijkte standpunten, en zich daarbij voortdurend ervan bewust dient te zijn nooit te kunnen rekenen op het ingrijpen van een beschermende god-de-vader, die im-

mers niet bestaat.

Het op deze wijze voor eigen rekening en verantwoording leven houdt natuurlijk risico's in, hoewel elke vrijdenker uit eigen ervaring kan beamen, dat iemand met enig zelfrespekt niet anders kan en wil en het nemen van risico's niet als een levensbedreiging ervaart.

Leven zonder god levert geen enkel probleem op, zoals de vrijdenker dagelijks ondervindt.

Een vrijdenker weet ook, dat zijn leven een beperkte duur heeft en eenmaal eindigen zal, zonder enige voortzetting in welke vorm ook.

De dood is de afsluiting van het leven, daarna houdt alles op. Het bewustzijn, de ziel zoals de gelovigen zeggen, is niet een zelfstandig verschijnsel, maar een van de vele capaciteiten, afhankelijk van en voortvloeiende uit het volwaardig functioneren van het menselijk organisme.

Met het afsterven van het lichaam is er geen bewustzijn meer, zoals er geen elektrische stroom meer geleverd kan worden na het stilleggen van de centrale.

De menselijke wensdroom, die aan de wieg stond van elke godsvoorstelling, schiep ook de illusie van het leven na de dood.

Het lichaam is sterfelijk, zelfs de gelovigen kunnen het niet ontkennen, maar zij geloven, dat de ziel het eeuwige leven heeft en na de lichamelijke dood wordt bevorderd tot hoger heerlijkheid.

Dit is natuurlijk een droombeeld, maar de gelovigen klampen er zich aan vast, omdat deze gedachte een verzoening met de dood betekent.

Wel zal men zich in het hiernamaals moeten verantwoorden voor zijn leven op aarde.

In de voorstelling der gelovigen zijn hel en vagevuur zeker niet afgeschaft, doch wie zich in zijn stervensuur overgeeft aan het geloof in een almacht, mag hopen op goddelijke vergeffenis.

Deze procedure is niet in alle godsdiensten gelijkloidend,

maar in principe komt het toch overal op hetzelfde neer. De vrees voor de dood bestaat niettemin, ondanks de illusie van het voortbestaan van de ziel na de afsterving van het lichaam.

De vrijdenker is er zich van bewust, dat met de dood alles voorbij is, het bewustzijn sterft tegelijk met het lichaam.

Hij aanvaardt dit, hetgeen niet zonder meer betekent, dat hij niet tegen het sterven opziet.

Sommige vrijdenkers maken er geen probleem van, zij weten, dat het eenmaal afgelopen moet zijn.

Anderen zien op tegen een moeilijke dood, die gepaard kan gaan met veel pijn en lichamelijke aftakeling.

Hun vrees geldt niet zozeer de dood, maar wel een moeizaam verlopend stervensproces.

In dit opzicht zijn vrijdenkers niet anders dan alle andere mensen.

Wel onderscheiden zij zich van godsdienstige of gelovige mensen, doordat zij de dood zien als het absolute einde, waaraan niemand ontkomt.

Deze zienswijze heeft ook invloed op de waardering van het leven. Omdat het leven eenmalig is, komt het erop aan alle kansen te benutten om ervan te maken, wat mogelijk is.

Het leven zonder 'god en gebod' betekent voor de vrijdenker niet uitsluitend te streven naar het beleven van het uiterste genot zonder meer, zoals sommige gelovigen veronderstellen.

De vrijdenker, zich bewust van het op eigen kracht en inzicht aangewezen zijn, is er tevens van overtuigd, dat het er voor hem vooral om gaat goed als mens te functioneren en het is deze overtuiging, die hem inspireert tot zinvol leven.

Deze levenskijk beïnvloedt zijn doen en laten en helpt hem zijn normen te vinden.

Hij aanvaardt het leven in zijn beperkte duur en zal proberen er het beste van te maken.

Het beleven van zintuigelijk genot is een facet van zijn streven naar geluk, niet het enige, want het opbouwen van goede relaties met anderen en het besef volwaardig als mens te bestaan, zijn even belangrijke factoren. De vrijdenker ziet de mens als een totaliteit, hij kent niet de onderscheiding in een zondig lichaam en een door god bevlogen ziel, omdat voor hem lichaam en geest onscheidbaar zijn, beider mogelijkheden zal hij benutten, zo goed als hij kan.

Zijn doel is zodanig te leven, dat hij zich als mens waar maakt.

De beperkte tijd, die hij daarvoor beschikbaar heeft, zal hij moeten uitbuiten.

Naarmate hij meent daarin niet te kort te schieten, zal hij zich minder het hoofd breken over de dood, die voor hem even onafwendbaar is, als zijn geboorte eenmaal was.

VRIJHEID

Leven zonder god verschaft een zekere vrijheid.

Niet slechts in deze zin: vrij te zijn van de vrees voor god en duivel, vrij van zondebesef, vrij van de hele reeks van geboden en verboden, waarvan de godsdiensten bol staan.

Voor de vrijdenker betekent vrijheid ook niet onderworpen te zijn aan gangbare normen en het recht nemen daarvoor in de plaats zelf zijn koers uit te zetten.

Vrijdenkers zijn mensen, die er niet van houden anderen voor zich te laten beslissen, zij kiezen en beslissen bij voorkeur zelf.

Zij komen op voor hun maatschappelijke en persoonlijke vrijheden, indien nodig ook voor vrijheid en recht van anderen, voor zover deze daartoe zelf niet bij machte zijn.

De vrijdenkersbeweging heeft, o.a. in de strijd tegen fascisme en nationaal-socialisme, tegen het anti-semitisme haar partij behoorlijk meegeblazen.

De Dageraad (na de oorlog omgedoopt in De Vrije Gedachte) beschikte via haar dochterorganisatie, de Vrijdenkers Radio Omroep, over enige zendtijd.

Herhaaldelijk werden via de V.R.O.-microfoon uit te spreken teksten door de toenmalige radio-censuur verboden.

Tenslotte werd de zendtijd definitief ingetrokken op grond van een radio-rede, uitgesproken door Jan Hoving, die beledigend werd geacht voor een bevriend staats-hoofd, in casu een zekere Adolf Hitler.

Het zou voor de na-oorlogse Nederlandse regering een daad van eenvoudige rechtvaardigheid zijn geweest de vrijdenkers onmiddellijk weer zendtijd toe te kennen. Het heeft evenwel lang geduurd voor het zover was. Momenteel heeft De Vrije Gedachte elke vier weken een kwartier radio-zendtijd en een uur televisie-zendtijd per jaar, te verdelen over vier kwartalen.

Hoe dan ook, in elk geval is daarmee eindelijk een onrecht hersteld.

Jan Hoving was in de vooroorlogse vrijdenkersbeweging de onbetwiste voorman en woordvoerder van de vrijdenkersvereniging De Dageraad.

Als redakteur van het weekblad De Vrijdenker stelde hij zich zeer strijdbaar op en mede dank zij hem had de vrijdenkersbeweging een groter invloed dan men kon afleiden uit ledental en oplagecijfer van het weekblad. In de Nieuw Malthusiaanse Bond, waaruit na de oorlog de N.V.S.H. (Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming) voortkwam en in de crematiebeweging deed hij actief mee.

Geboorteregeling en crematie waren in die tijd nog omstreden begrippen, de strijd voor wettelijke erkenning was nog in volle gang.

In deze strijd was de stimulerende invloed van Jan Hoving en zijn geestverwanten niet weg te cijferen.

Uiteraard is de naoorlogse vrijdenkersbeweging (Jan Hoving overleed op 27 mei 1939) niet in gebreke gebleven de oude tradities voort te zetten.

Strijd voor de rechten van onderdrukte minderheden, strijd tegen racisme, diktatuur, voor seksuele vernieuwing, vrije abortus, gelijke rechten voor vrouwen en mannen, tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding, is voor de vrijdenkers even belangrijk als het ontmaskeren van de reaktionaire invloed van kerk en godsdienst.

De strijd voor de vrijheid van het individu, voor de rechten van de mens, heeft grenzen.

Onze vrijheden en rechten gelden niet onbeperkt. De grenzen liggen, waar de vrijheden en rechten van medemensen in konflikt kunnen komen met de onze. Om een simpel voorbeeld te noemen: we zijn vrij in ons eigen huis de radio keihard te laten spelen, maar de grens van deze vrijheid ligt daar, waar we met ons lawaai de medebewoners de kans ontnemen om rustig

te praten, te lezen of te studeren of in het algemeen de burenen overlast bezorgen daarmee.

Een ander voorbeeld: we mogen, als we dat willen, buiten, op straat, op het strand of waar dan ook uiting geven aan onze overtuiging, maar niet, wanneer anderen op dezelfde plaats reeds bezig zijn met een soortgelijke manifestatie.

We zijn voor vrijheid van meningsuiting, maar zijn ten eerste gebonden aan 'ieders verantwoordelijkheid voor de wet' en ten tweede aan onze eigen norm anderen niet te hinderen of te belemmeren in hun vrijheid van doen en laten.

Voor ons is dit vanzelfsprekend. De vrijheid, die wij voorstaan, heeft niets te maken met bandeloosheid en nihilisme, waarvan sommige tegenstanders ons betichten.

Vandaar de wenselijkheid ons standpunt omtrent vrijheid nog eens duidelijk te belichten.

VERANTWOORDELIJKHEID

Wie bewust gekozen heeft om zonder god door het leven te gaan, doet daarmee geen afstand van zijn verantwoordelijkheid, maar is integendeel zelf aansprakelijk voor alles wat hij doet of nalaat.

Hij kan zich niet op anderen, niet op hogere machten beroepen, hij moet het allemaal zelf opknappen, hij heeft het eerste en het laatste woord.

Hij weet zich verantwoordelijk, voor zichzelf, voor de samenleving (waarvoor hij samen met alle andere mensen verantwoordelijk is), voor de wijze waarop hij leeft en denkt, voor de normen die hij gekozen (lees: op zichzelf veroverd) heeft.

Hij eist voor zichzelf de vrijheid op deze verantwoordelijkheid te dragen en daarmee zijn waarde als mens te bewijzen.

In dit opzicht onderscheidt hij zich wezenlijk van de gelovige medemens, die zichzelf aan god ondergeschikt voelt, die niet zelf beslist, maar gehoorzaam wil zijn aan de goddelijke wetten, die hem geleerd zijn door anderen, bekleed met autoriteit en gesuggereerde geloofwaardigheid.

Ook niet zo sterk uitgesproken gelovigen schrikken er voor terug eigen verantwoordelijkheid te aanvaarden en onderwerpen zich liever aan het traditionele gezag, belichaamd in kerk, staat, overheid en zich daarbij aansluitende instituten.

Vele mensen zijn bang voor de vrijheid, omdat deze tevens inhoudt het op zich nemen van verantwoordelijkheid.

Deze tendens wordt versterkt door de steeds verdergaande invloed van de staat op het openbare leven. Het apparaat trekt steeds meer macht naar zich toe, ten koste van het inzicht, de invloed en het zelfbewustzijn van het individu.

De afzonderlijke mens houdt steeds minder beslissings-

recht over, anderen beslissen over hem en voor hem, treden namens hem (overigens zonder hem te raadplegen) op.

Het individu wordt steeds afhankelijker, niet slechts van de overheidsburokratie, maar ook van de naar autoriteit strevende, zichzelf soms onder progressief etiket presenterende klieken van 'deskundigen', zoals: vakbondsbestuurders, ekonomen, sociologen, voorlichters, sociale, welzijns- en vormingswerkers, kortom allen, die al bij voorbaat hebben vastgesteld, dat hun 'waarheid' goed voor ons is, voor hen een reden ons die 'waarheid' in het belang van ons eigen 'welzijn' op te dringen.

Het komt niet bij hen op te veronderstellen, dat er mensen zijn, die zelf de kans willen hebben om uit te maken wat juist en waar is, zelf wensen te bepalen wat voor hun welzijn en welbevinden nodig is, zelf willen kiezen uit de beschikbare mogelijkheden en er dus geen behoefte aan hebben zich door anderen te laten besturen, beschoolmeesteren, vormen, begeleiden en, op welke manier ook, betuttelen.

De bevoogding geschiedt niet uitsluitend door de gevestigde regentenklasse.

Ook van zogenaamd progressieve zijde dringt een streven naar bevoogding op, belichaamd in de deskundigenklieken, elk met hun eigen patroon en geheimtaaltje. Het streven naar eigen verantwoordelijkheid van mensen, die hun zelfstandigheid en recht op zelfontplooiing niet wensen prijs te geven, staat op de tocht.

Een oplossing kan zijn van onder op de mensen meer medezeggenschap en dus meer verantwoordelijkheid in handen te spelen.

Buurt- en wijkraden, milieugroepen, actiegroepen, al dan niet met een incidenteel doel, krijgen meer invloed en betekenis.

Zij ontstaan meestal spontaan en sommige ontwikkelen allengs een deskundigheid en kijk op de meest

doeltreffende aanpak, waardoor zij remmend, korrigerend en stimulerend kunnen optreden.

Zij vormen een werkgebied, gunstig voor de ontplooiing van medezeggenschap en - verantwoordelijkheid, voor zover alle betrokkenen bewust meedoen, zoveel zij kunnen, door mee te praten, mee te beslissen en mee uit te voeren.

In de praktijk komt het er echter wel op neer, dat een handvol aktievelingen voor het meeste werk opdraait. Om te verhinderen, dat dit leidt tot een nieuwe klikvorming, kan men het systeem van periodieke funktie- en taakverdeling invoeren en het geheel indelen in werkgroepen van ten hoogste 8 à 10 personen.

Op deze wijze kan men ook mensen mee laten doen, die weinig vrije tijd hebben, omdat ze ook op ander gebied reeds actief bezig zijn.

Daarom is het ook gewenst de organisatie fris en spontaan te houden, niet te dikwijls en niet te langdurig te vergaderen, de diskussies steeds te richten op goed geformuleerde besluitvorming, de aktie te richten op gezamenlijke uitvoering van genomen besluiten.

Aan praatgroepen zonder meer is in dit opzicht geen behoefte.

Praatgroepen bewegen zich op een ander terrein en zijn soms nodig voor mensen met grote persoonlijke problemen of mensen, die door praten met anderen hopen te komen tot een duidelijker, bewuster inzicht.

Het is in elk geval belangrijk om vanuit de situaties, waarin de mensen vrijwel dagelijks verkeren, te komen tot vrijwillige samenwerking, gericht op doeleinden, waarbij de deelnemers zich direkt en persoonlijk betrokken voelen.

Zodra men met deze manier van werken min of meer vertrouwd is, zal dit op den duur wellicht ook invloed hebben op de werkwijze van grotere, gevestigde organisaties, die door opdeling van het grote ledenbestand in

kleinere werkgroepen hun 'achterban' tot meer bewust meedoen kunnen brengen.

Ongetwijfeld zal dan de kans groter worden de achterban in deze richting zelf impulsen te laten geven.

Ik heb, hierover sprekende, wel eens de term gebruikt: 'het ontbinden van de massa in factoren'.

De eigen verantwoordelijkheid, de zelfstandigheid en het recht op zelfontplooiing van de afzonderlijke mens staan niet meer op de tocht, zodra op kleine schaal begonnen wordt zelf voor eigen zaken op te komen.

De tendensen in deze richting zijn voor een vrijdenker stellig bevredigend en een reden om daaraan van harte mee te doen.

SAMEN MET ANDEREN

De mens onderscheidt zich van het dier door zijn vermogen tot logisch denken.

Hij is een maatschappelijk wezen, hij leeft in sociaal verband met anderen samen, hiertoe gedreven door biologische noodzakelijkheid.

Om met anderen bepaalde relaties op te kunnen bouwen, om met hen te kommuniseren, om zijn gedachten aan hen kenbaar te maken, heeft hij o.a. de gesproken (later ook de geschreven) taal tot zijn beschikking. Gebaren, gelaatsuitdrukking e.d. ondersteunen dan nog de verbale kommunikatie.

Het samenleven in sociaal verband veronderstelt derhalve een wisselwerking tussen de individuen, die in een algemene groep bijeenhoren.

Binnen dit kader kunnen deelgroepen ontstaan van b.v. minderheden, die zonder bezwaar hun plaats moeten kunnen vinden in het grotere geheel.

Is dit laatste niet het geval, gaan de minderheden zich isoleren, of worden zij geïsoleerd, dan dreigt een kortsluiting te ontstaan, die tot konflikten kan leiden en agressie oproept.

Dit is dan een kwalijke zaak, omdat binnen geïsoleerde minderheden meestal geen gedachtenwisseling of discussie mogelijk is, omdat de leden van de deelgroep slechts bevestiging zoeken van hun eigen identiteit en recht van bestaan, ten behoeve waarvan een autoritair systeem ontstaat, waaraan men zich zonder meer dient te onderwerpen, zonder discussie of uitleg.

Uiteraard geeft men zich in het geheel geen rekenschap van noodzaak en wenselijkheid van kommunikatie en wisselwerking met het grotere geheel, waarvan men toch, hoe dan ook ervaren, deel uitmaakt.

We vinden dit bevestigd in de sekten en andere fanatiek ingestelde geloofsgemeenschappen en ook in plaatsen en streken, waar een bepaalde geloofsovertuiging over-

heerst, met als gevolg de neiging zich af te sluiten voor het kontakt met andersdenkenden.

Een dergelijke zelfgenoegzaamheid leidt tot verstarring, tot konservatisme, tot zekere vormen van a-sociaal gedrag, zoals het weigeren van inenting tegen kinderverlamming en het saboteren van normale algemene voorzieningen.

Een zover doorgedreven isolement wakkert het eigen fanatisme aan, dat zelfs kan overgaan in vormen van geloofswaanzin.

De mens is een maatschappelijk wezen en heeft als zodanig de wisselwerking met medemensen nodig om zelf goed te kunnen funktionieren.

We leven niet alleen, maar samen met anderen, met behoud uiteraard van individuele rechten en vrijheden, voor zover deze binnen het groepsverband niet botsen met de rechten en vrijheden van anderen.

Bij dit samen met anderen leven behoort open discussie, vrije uitwisseling van gedachten, de kans om meningsverschillen in redelijk overleg op te lossen.

Alleen op deze grondslag is positief samenwerken en begrip voor elkanders standpunten mogelijk.

Leven in en met de gemeenschap is voor een mens de normale gang van zaken.

Zich hieraan onttrekken blokkeert de wisselwerking, die we nodig hebben voor toetsing en actief houden van ons gedachtenleven.

De konsekwentie van isolement is geestelijke stilstand, verstarring en armoede.

Het samenleven in groepsverband, oorspronkelijk voortgekomen uit biologische noodzaak, bevordert onze geestelijke aktiviteit, houdt ons denken in beweging en werkt zodoende stimulerend.

Samen met anderen leven en werken is veel meer dan bittere noodzaak, het is namelijk ook de voorwaarde om behoorlijk als redelijk wezen te kunnen bestaan.

DE ZIN VAN HET LEVEN

Voor een godsdienstig opgevoed mens is de zin van het leven geen probleem.

Voor hem ligt alles vast in een onwrikbaar systeem. God schiep de aarde met alles erop en eraan, ook de mens met zijn zondige, met driften en instinkten worstelend lichaam, en zijn ziel, waarin een vonkje van goddelijke inspiratie schittert.

Indien de gelovige mens nu maar zorgt zo goed hij kan te leven naar de aan hem geopenbaarde, door god gegeven zedewetten, dan kan hij zonder angst leven, zonder angst ook het afsterven van zijn aardse lichaam onder ogen zien en zijn ziel nu en straks vol vertrouwen in handen geven van zijn hemelse vader.

Het is merkwaardig, dat een dergelijke visie, ondanks alle wetenschappelijke bewijs van de onhoudbaarheid van godsdienstige vooronderstellingen, zich nog altijd heeft kunnen handhaven.

Merkwaardig, maar niet onverklaarbaar.

Blijkbaar hebben sommige mensen behoefte aan godsdienst, als plaatsvervanger van de vaderlijke autoriteit, waarvan de overtuigingskracht als geestelijk houvast met het klimmen der jaren allengs verzwakte; als argument ook om de vrijheid om op eigen kracht zijn weg door het leven te zoeken van de hand te kunnen wijzen. De redenering van Erich Fromm, dat de grootste bedreiging van de vrijheid de angst van de mensen zelf is om met die vrijheid de verantwoordelijkheid voor zichzelf en zijn levenslot op eigen schouders te nemen blijkt zeer juist te zijn.

Fromm bedoelde dit vooral in maatschappelijke zin, maar zijn redenering is zeker ook van toepassing, wanneer we een verklaring zoeken voor de menselijke behoefte aan godsdienst.

Wie zich tot een godsdienst bekeert, hoeft zich niet af te vragen, wat de zin van het leven is, want hij heeft het

antwoord op die vraag kant en klaar voor zich.

Dat dit antwoord berust op een illusie, niet geloofwaardig is voor geestelijk volwassen mensen, weershoudt de gelovige niet zich eraan vast te klampen.

De niet-godsdienstige mens, zeker de vrijdenker, heeft geen behoefte aan illusies, wetende dat die niets werkelijk oplossen. De mens zal zonder god zelf zijn weg door het leven moeten zoeken, daarbij normen vormend, waarvan hij meent, dat ze in overeenstemming zijn met zijn drang naar zelfontplooiing en -bevestiging.

Hij wil zich als mens waar maken. Hij heeft daarvoor slechts een beperkte tijd tot zijn beschikking, is zich daarvan bewust, weet dus zich volledig te moeten inzetten en dit doende ervaart hij de zin van het leven. Het is de mens zelf, die zijn leven zin geeft, door al zijn mogelijkheden volledig en redelijk te benutten, zich er voortdurend van bewust zijnde, dat zijn bestaan eenmalig is en dat hij het zelf is, die er betekenis en inhoud aan geven moet, zolang hij daarvoor de tijd en de kracht heeft.

Leven op deze wijze is creatief bezig zijn met zichzelf en met zijn relaties tot anderen.

Blijven bijsturen en voortbouwen aan zijn normen houdt de werkelijk bewust levende mens actief en zonder er voortdurend aan te hoeven denken, is hij ervan overtuigd de zin van het leven in het leven zelf te hebben gevonden.

VRIJE GEDACHTE EN DE 'DROGE REVOLUTIE'

De vrijdenkersbeweging is bijna altijd vooruitstrevend geweest, heeft daarbij dikwijls zijde aan zijde gestaan met linkse organisaties of stromingen, echter zonder een bewuste, politieke stellingname.

Dit laatste is heel goed verklaarbaar.

De vrijdenkersbeweging bestond en bestaat uit mensen, die vanuit hun atheïstische levens- en wereldbeschouwing niet vanzelfsprekend tot een gelijkkluidende politieke visie hoefden te komen.

Onder de vrijdenkers troffen en treffen we uitgesproken a-politieke aan naast socialisten van diverse pluimage, anarchisten, radenkommunisten, partijkommunisten, trotskisten, maar ook vrijzinnig democraten en liberalen in de klassieke betekenis van het woord.

Dit, politiek gesproken, zeer gemengde gezelschap vindt een gemeenschappelijke grondslag in het gezamenlijk uitwerken en beleven van de vrije gedachte, mits daarbij een uitgesproken politieke stellingname achterwege blijft (moet blijven, omdat anders de vrijdenkersbeweging uiteen zou moeten vallen in een aantal elkaar bestrijdende politieke stromingen of zich zou moeten oplossen in bestaande politieke organisaties).

Daarom moet de vrijdenkersbeweging afzien van politiek partij kiezen, al betekent dit niet zich onthouden van het uitspreken van een duidelijk standpunt, omdat dit eventueel ook door bepaalde politieke groeperingen wordt gedeeld.

Zo stonden de vrijdenkers in bepaalde situaties broederlijk naast 'links', b.v. wanneer het erom ging zich uit te spreken tegen fascisme, racisme, onderdrukking van minderheden, diktatuur, oorlog en militarisme.

Dit vereend optrekken met 'links' geschiedde incidenteel, werd als het ware door de gebeurtenissen uitgelokt.

Ook wanneer er geen sprake was van een gemeenschappelijk optreden, bleef de vrijdenkersbeweging niet in gebreke zich duidelijk uit te spreken.

Vrijdenkers stellen zich progressief op, dit vloeit vanzelfsprekend voort uit hun ondogmatische levenskijk. Vinden zij daarbij 'links' aan hun zijde, dan komt dit niet voort uit bewust dit bondgenootschap zoeken. De vrijdenkersbeweging heeft geen uitgesproken politiek standpunt. Zij propageert niet de sociale revolutie, zij streeft niet naar het uitoefenen van politieke invloed.

Er zijn vrijdenkers, die zich onthouden van elke politieke activiteit, die zelfs op het standpunt staan, dat een bepaalde politieke stellingname (b.v. ten gunste van het partij-kommunisme) van een individuele vrijdenker niet te verenigen is met de vrije gedachte, vrijdenkers, die van mening zijn, dat ook de dogmatiek van het marxisme even verwerpelijk is als de dogmatiek van de godsdienst.

Maar er zijn ook vrijdenkers, die menen op basis van de vrije gedachte te moeten kiezen voor het anarchisme, dat immers inhoudt het afwijzen van alle gezag en autoriteit, elke vorm van dogmatisme en dus het meest strookt met de vrije gedachte.

Maar zij vinden naast zich in de vrijdenkersbeweging geestverwanten, wier partij-politieke overtuiging hen tot de vrije gedachte bracht.

De geschakeerdheid van de aanhang der vrijdenkersbeweging maakt op grond daarvan een politieke stellingname van de vereniging als zodanig ongewenst en onmogelijk.

Toch is er momenteel een ontwikkeling gaande, die een geleidelijke maatschappelijke omwenteling tot gevolg kan hebben en waaraan de vrijdenkersbeweging op haar wijze en naar de mate van haar mogelijkheden een bijdrage levert.

We zijn onderweg naar een sociale revolutie, die zich langzaam voltrekt zonder barrikades, straatgevechten en alles, wat geacht wordt tot de begeleidingsverschijnselen van zo'n revolutie te behoren.

Terwijl er een duidelijk streven is naar centralisatie van de staatsmacht (het steeds meer onmondig maken van het parlement; beperking van het aantal gemeenten gekoppeld aan het insnoeien van het gemeentelijke zelfbeschikkingsrecht; het streven naar een centrale persoonsregistratie; het concentreren van macht in onoverzichtelijke, onkontroleerbare instituten, enz. enz.), zien we daarnaast een in betekenis en invloed toenemende tegenstroom op gang komen, die de macht van de staat meer en meer dubieus zou kunnen maken.

Het is klein begonnen, maar het breidt zich uit als een olievlek.

Meer mensen gaan twijfelen aan het gezag van autoriteiten en regenten.

Men vertrouwt niet langer op de geijkte systemen, men gaat op zoek naar andere oplossingen, die meer ruimte laten voor eigen visie en initiatief.

De mensen worden kritischer, zij nemen niet langer genoegen met alles, wat de overheid hun voorschotelt. Zo nodig protesteren zij, soms zelfs proberen zij beslissingen ongedaan te maken door het voeren van buitenparlementaire akties.

Hun vertegenwoordigers in hogere en lagere overheidsorganen volgen zij met kritische blik, indien nodig zetten zij ze onder druk door opzienbarende akties, die vaak doeltreffend zijn, doordat ze ermee in de publiciteit komen.

We leven in een tijd, die gekenmerkt wordt door toenemende initiatieven van onder op, op velerlei gebied. Men beperkt zich daarbij niet tot praten, schrijven en organiseren op de tot nu toe gebruikelijke wijze, neen,

men wil praktische resultaten zien, men vertrouwt meer op wat men werkelijk doen kan dan op het vereniginkje spelen, waarvan het nut steeds meer betwijfeld wordt. Dit is de tijd van de alternatieve experimenten op het gebied van wonen, werken, opvoeden, de tijd ook van actie- en pressiegroepen, van buitenparlementair optreden, van nieuwe kulturele en sociale initiatieven, van gezamenlijk optreden in buurt en bedrijf, van in het algemeen gesproken het streven naar een totaal andere aanpak.

Er is beweging overal, veroorzaakt en voortgestuwd door een onderstroom, die aan invloed wint, naar omvang en betekenis groeit.

Zeker, deze onderstroom steunt op een bewuste, actief optredende minderheid, een minderheid evenwel, die zich gesteund ziet door een allengs groter wordende groep van sympathisanten.

We mogen spreken van een op gang komende doorbraak van vernieuwing op kultureel en sociaal gebied, een geleidelijke omwenteling, een revolutie als het ware zonder bloed en geweld, een 'droge revolutie' dus.

Ook de overheid moet in haar beleid reeds rekening houden met deze onderstroom, zij het niet van harte, om niet te zeggen ongaarne, tegen wil en dank.

We mogen overigens niet verhelen, dat de machten van het behoud zich nog lang niet verslagen voelen.

Zij hergroeperen zich en zoeken naar nieuwe middelen om hun positie ten koste van alles te handhaven.

Het streven naar vernieuwing roept kontra-actie op in de vorm van een ruk naar rechts, die evenwel niet altijd en overal het verwachte resultaat oogst.

Het is namelijk niet mogelijk de klok met geweld terug te draaien, daarvoor zou een geslaagde rechtse greep naar de macht nodig zijn en het ziet er voorlopig niet naar uit, dat we die hoeven te vrezen.

Wat we wel moeten vrezen zijn de geheime pogingen om tegen de wil van de meerderheid der bevolking bepaalde beslissingen door te drukken.

Enkele voorbeelden hiervan: toch, in het geniep atoomafval dumpen in de zoutlagen onder Drenthe; de bouw van nieuwe kerncentrales in het geheim voorbereiden; buitenlandse militaire verplichtingen aangaan; niet openbaar gemaakte versterking van het militaire apparaat realiseren; de binnenlandse spionage-dienst meer macht toespelen; belangrijke bestuursposten door vazallen van het behoud doen bezetten; onwelgevallige wetswijzigingen en parlementaire besluiten saboteren; het centraliseren van het staatsapparaat; het terugdringen van de rechten en vrijheden van het individu.

Dit alles kan inderdaad gebeuren, gebeurt ten dele reeds, hetgeen onze vrees rechtvaardigt.

Het werkt vertragend op de vernieuwingen, welke van onder op worden nagestreefd, doch kan ze niet voorgoed tegenhouden.

De machten van het behoud staan als het ware met hun rug tegen de muur.

Er zijn namelijk nog talrijke andere factoren, die ze tegen zich hebben, zoals de benarde economische situatie (tot uitdrukking komende in groeiende werkloosheid, toenemende tekorten in het betalingsverkeer, exportproblemen, naar goedkopere landen overgebrachte werkgelegenheid, noodlijdende bedrijfstakken, enz.); stijgende kriminaliteit; een aanwassend leger van aan drugs verslaafden; zich bewust wordende, tot agressie neigende minderheden (Surinamers, Molukkers, buitenlandse arbeiders, zigeuners, woonwagenbewoners) en nog een aantal andere, iets minder belangrijke.

Een duidelijk beleid om aan deze factoren het hoofd te bieden ontbreekt.

Hoogstens is duidelijk, dat gestreefd wordt naar versterking van het machtsapparaat (uitbreiding van de politie, oprichting van speciaal opgeleide en zwaar be-

wapende politieteam) en naar een speciale wetgeving, waarvan de op stapel staande anti-kraak-wet een eenvoudig voorbeeld is.

Maar ook in dit opzicht stuit men op parlementaire en buitenparlementaire tegenstand, die echter machteloos kan blijken, indien de situatie nijpender wordt en het gezagsapparaat in de richting van min of meer openlijke diktatuur drijft.

Een ruk naar rechts is dus niet denkbeeldig, maar zal zich niet definitief kunnen doorzetten, tenzij onvoorziene ernstige gebeurtenissen, zoals oorlog, op hol geslagen inflatie, een wereldkrisis van ongekende omvang, een rechtse machtsgreep of burgeroorlog zouden veroorzaken.

Vooralsnog is het aannemelijker op te rekenen het zich doorzetten van de revolutie zonder bloed en geweld, van de 'droge revolutie'.

Hierbij moeten we natuurlijk wel de niet te onderschatten tegenstroming, die zij hier en daar zal oproepen en reeds oproept, inkalkuleren.

Krakers, milieubeschermers, buurtgroepen, woon- en werkgemeenschappen, aktie-voerders in bedrijven en vakbeweging, voor hun rechten opkomende minderheidsgroepen, alternatief werkende wetenschappers, sociale werkers, opvoeders, juristen, enz., vakbonden van dienstplichtigen, bedrijfsbezettingen, pressiegroepen, emancipatiebewegingen van velerlei aard, alles werkt, al dan niet bewust, mee aan het zich doorzetten van de 'droge revolutie'.

De vrijdenkersbeweging, geen uitgesproken politieke organisatie zijnde, heeft de sociale revolutie niet in haar vaandel geschreven, maar levert niettemin haar bijdrage aan de 'droge revolutie', doordat zij, los van alle dogmatisme, de vrijheid en onafhankelijkheid van de mens voorstaat en bevordert, waar zij kan met

alle moreel verantwoorde, wettig geoorloofde middelen. Rechten voor minderheden, zelfwerkzaamheid, bewust gerichte eigen initiatieven, het aanvaarden van eigen verantwoordelijkheid, het past alles zowel in de visie van de vrijdenker als in het streven van degenen, die op hun wijze en op hun terrein bezig zijn de vernieuwing van de samenleving geleidelijk door te zetten.

De vrijdenkersbeweging, vooruitstrevend, zonder een politiek programma, staat positief tegenover maatschappijvernieuwing en kan, zonder partij te kiezen, daaraan een bijdrage leveren door het geestelijke klimaat te bevorderen, dat onmisbaar is voor het zich doorzetten en slagen van de 'droge revolutie'.

BIJ DE UITGEVERIJ DE VRIJE GEDACHTE IS VERSCHENEN:

Grondgedachten van het atheïsme
Anton Constandse f. 19,50

Humanisme, ook uw kijk op het leven
Cees Schonk f. 9,00

BROCHURES:

De levens- en wereldbeschouwing van de vrijdenker
Jacques Rees f. 1,75

Godsdienst - Overzicht zonder uitzicht.
Drs. E.P.A. Hopster f. 1,50

Is er leven naast de dood
Drs. E.P.A. Hopster

Wat moeten we nou met de school?
Simon Radius f. 2,30

Verantwoording
Dr. Anton Constandse f. 2,50

Het goede doden (Indicaties voor euthanasie)
Drs. E.P.A. Hopster f. 4,75

De herrijzenis van de Halve Maan - De Islam
F. Bijlsma f. 2,25

Nihilisme - Vervreemding - Atheïsme
J. Vis/A. Kieboom/ J. Bontje f. 4,50

Francisco Ferrer
Simon Radius f. 3,50

Uitgeverij De Vrije Gedachte - Postbus 1087,
3000 BB Rotterdam - tel. 19 58 11

Martin Paulissen, vroeger schrijvende en sprekende onder het pseudoniem Jacques Rees, was voorzitter (1950-1954) van de Vrijdenkersvereniging De Dageraad en redakteur (1951-1954) van het weekblad De Vrijdenker.

Later was hij voorzitter (1972 - eind 1974) van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, zoals de vroegere Dageraad thans heet. Hij moest deze functie om gezondheidsredenen neerleggen. Als journalist was hij o.a. hoofdredakteur van "Naar de Vrijheid"; "Van Onder Op"; "socialisme van onder op"; "De Zuider Courant"; "Ringnieuws" en een achttal vakbladen.

Hij publiceerde ruim 30 brochures over maatschappelijke en kulturele onderwerpen. Ook de vrijdenkersbeweging gaf enige brochures van hem uit.

Over reclame en propaganda verschenen van zijn hand uitvoeriger publikaties.